

Υποτιτλισμός της ταινίας κινουμένων σχεδίων *Frozen II* για κ/Κωφούς και βαρήκοους

Subtitling the animated film *Frozen II* for the d/Deaf and Hard of Hearing

Ροδόπη Μπούτου

Επιβλέπουσα καθηγήτρια: Βιλελμίνη Σωσώνη
Μέλη επιτροπής: Αναστασία Παριανού, Σωτήρης Λίβας

ΠΜΣ Επιστήμη της Μετάφρασης
Τμήμα Ξένων Γλωσσών, Μετάφρασης και Διερμηνείας
Ιόνιο Πανεπιστήμιο

Κέρκυρα 2021

Περίληψη

Ο διαγλωσσικός υποτιτλισμός για κ/Κωφούς και βαρήκοους είναι ένα είδος οπτικοακουστικής μετάφρασης που δεν απαντάται συχνά, ιδιαίτερα στην Ελλάδα. Στην εργασία μας, κάνουμε μια επισκόπηση των χαρακτηριστικών και των ιδιοτήτων του είδους αυτού της οπτικοακουστικής μετάφρασης. Ακόμα, παραθέτουμε το νομικό πλαίσιο που ισχύει στην Ελλάδα όσον αφορά τον υποτιτλισμό για κ/Κωφούς και βαρήκοους, αλλά και την πραγματικότητα της υλοποίησης (ή μη) του νομικού αυτού πλαισίου. Τέλος, παραθέτουμε τη δική μας εμπειρία, όπως προέκυψε από τον υποτιτλισμό της ταινίας κινουμένων σχεδίων της Disney, *Frozen II*, για κ/Κωφούς και βαρήκοους.

ΛΕΞΕΙΣ-ΚΛΕΙΔΙΑ

οπτικοακουστική μετάφραση, υποτιτλισμός για κ/Κωφούς και βαρήκοους, κλειστές λεζάντες, διαγλωσσικός υποτιτλισμός, προσβασιμότητα

Abstract

Interlingual subtitling for the d/Deaf and the hard-of-hearing, as a type of audiovisual translation, enables access to audiovisual content by people with hearing loss or hearing impairment. In our dissertation, we discuss the characteristics of this particular type of audiovisual translation, the legal framework in Greece concerning subtitling for the d/Deaf and the hard-of-hearing, as well as the reality of subtitling in the country, and whether or not the legislation is implemented in practice. Finally, we discuss our own experience on this matter, by explaining the methodology and the process employed for the subtitling of Disney's animated film, *Frozen II*, for the d/Deaf and the hard-of-hearing.

KEYWORDS

audiovisual translation, subtitling for the d/Deaf and hard-of-hearing, closed captioning, interlingual subtitling, accessibility

Πίνακας Περιεχομένων

1 Εισαγωγή	4
2 Οπτικοακουστική Μετάφραση: Υποτιτλισμός	5
3 Διαγλωσσικός Υποτιτλισμός για κ/Κωφούς και Βαρήκοους	7
4 Το Κοινό-Στόχος	8
5 Ιδιαιτερότητες του Υποτιτλισμού για κ/Κωφούς και Βαρήκοους	10
6 Χαρακτηριστικά του Υποτιτλισμού για κ/Κωφούς και Βαρήκοους	12
7 Υποτιτλίζοντας για Παιδιά	14
8 Μεταφράζοντας Τραγούδια	16
9 Η Περίπτωση της Ελλάδας	18
10 Το Κείμενο-Στόχος – Η Ταινία	23
10.1 Οι Συντελεστές της Ταινίας	24
11 Η Μεταφραστική Διαδικασία – Μεθοδολογία	25
12 Συμπέρασμα	32
 Βιβλιογραφικές Αναφορές	 33
Οπτικοακουστικό Υλικό και Ιστογραφία	35

1 Εισαγωγή

Η παρούσα διπλωματική εργασία εκπονήθηκε κατά το τρίτο (Γ') εξάμηνο φοίτησης στο ΠΜΣ Επιστήμη της Μετάφρασης του Τμήματος Ξένων Γλωσσών, Μετάφρασης και Διερμηνείας του Ιονίου Πανεπιστημίου, υπό την επίβλεψη της επίκουρης καθηγήτριας Βιλελμίνης Σωσώνη.

Το θέμα της διπλωματικής εργασίας περιλαμβάνει τον υποτιτλισμό για κ/Κωφούς και βαρήκοους της ταινίας κινουμένων σχεδίων της Disney Animation Studios *Frozen II*, καθώς και ένα θεωρητικό πλαίσιο του συγκεκριμένου είδους υποτιτλισμού, τον σχολιασμό της διαδικασίας του υποτιτλισμού, των ζητημάτων που προέκυψαν και των αποφάσεων που οδήγησαν στην επίλυση αυτών.

Δεδομένου ότι δεν υπάρχει εκτενής έρευνα στην Ελλάδα για τον υποτιτλισμό για κ/Κωφούς και βαρήκοους, ελπίζουμε πως η παρούσα εργασία θα πυροδοτήσει έστω το ενδιαφέρον για περαιτέρω έρευνα στο πεδίο αυτό, όπου υπάρχει τόσο μεγάλη ανάγκη.

Ο δικός μας στόχος κατά την εκπόνηση αυτής της εργασίας ήταν αφενός να ασχοληθούμε με το ιδιαίτερο αυτό είδος υποτιτλισμού και να μορφωθούμε σχετικά με το τι περιλαμβάνει, την ταυτότητα του κοινού στο οποίο απευθύνεται και τις ιδιαιτερότητές του. Η επιθυμία μας προέκυψε αφενός από την ίδια μας την άγνοια και αφετέρου από μια, ενδεχομένως αφελή, φιλοδοξία να βελτιώσουμε, έστω και πιλοτικά, την κατάσταση στην Ελλάδα όσον αφορά τον υποτιτλισμό για κ/Κωφούς και βαρήκοους.

2 Οπτικοακουστική Μετάφραση: Υποτιτλισμός

Ο υποτιτλισμός ορίζεται ως το είδος της οπτικοακουστικής μετάφρασης, στο οποίο μεταφέρονται γραπτώς στο κάτω μέρος της οθόνης οι διάλογοι, καθώς και άλλες πληροφορίες που εμφανίζονται στην οθόνη (γράμματα, emails, γκράφιτι κλπ.), του εκάστοτε οπτικοακουστικού προγράμματος (Díaz Cintas & Remael, 2014: 8).

Ο υποτιτλισμός αποτελεί ένα είδος «περιορισμένης» μετάφρασης, καθώς υπάρχουν παράμετροι οι οποίες εκ των πραγμάτων περιορίζουν τη μεταφραστική διαδικασία (Díaz-Cintas, 1999: 33). Οι βασικοί περιορισμοί είναι ο χώρος και ο χρόνος. Πιο συγκεκριμένα, οι υπότιτλοι πρέπει να καταλαμβάνουν συγκεκριμένο χώρο στην οθόνη, συνήθως τα 2/12 αυτής, να βρίσκονται στο κάτω μέρος της οθόνης, εκτός από την περίπτωση που καλύπτουν κάτι σημαντικό που απεικονίζεται στην οθόνη οπότε μεταφέρονται στο πάνω μέρος αυτής, και να αποτελούνται από μια ή/και δύο γραμμές (Díaz Cintas & Remael, 2014: 83).

Όσον αφορά τον χρόνο, οι υπότιτλοι πρέπει να έχουν μια συγκεκριμένη διάρκεια. Η επικρατέστερη διάρκεια είναι 1-6 δευτερόλεπτα (ή και 7, όπως προτείνεται στις οδηγίες του Netflix), καθώς αν οι υπότιτλοι παραμείνουν για περισσότερη ώρα στην οθόνη, ο θεατής τους ξαναδιαβάζει (Díaz Cintas & Remael, 2014: 89). Ακόμα, είναι πολύ σημαντικό οι υπότιτλοι να είναι συγχρονισμένοι με το οπτικοακουστικό υλικό, να μην εμφανίζονται δηλαδή πολύ νωρίς ή πολύ αργά, αλλά να εμφανίζονται τη στιγμή που ο χαρακτήρας ξεκινήσει να μιλάει και να εξαφανιστούν όταν σταματήσει. Σε περιπτώσεις πολύ πυκνού διαλόγου, όπου είναι δύσκολο να παραλείψουμε ή να συμπυκνώσουμε τις πληροφορίες, είναι αποδεκτό να εμφανίζεται ο υπότιτλος λίγο νωρίτερα ή/και να διαρκεί λίγο περισσότερο, δηλαδή κλάσματα δευτερολέπτου (90). Ακόμα, πάντα πρέπει να λαμβάνεται υπόψη η ταχύτητα ανάγνωσης του κοινού, καθώς και το γεγονός ότι ο θεατής δεν διαβάζει απλά τους υπότιτλους αλλά ταυτόχρονα «διαβάζει» και την εικόνα, και όλα αυτά σε ένα περιορισμένο χρονικό πλαίσιο χωρίς δυνατότητα να ανατρέξει για να ξαναδιαβάσει τον υπότιτλο. Βέβαια, η ταχύτητα ανάγνωσης εξαρτάται από πολλούς παράγοντες όπως η ηλικία και το εκπαιδευτικό υπόβαθρο. Ωστόσο, σε κάθε περίπτωση, η δύσκολη σύνταξη και το εξεζητημένο λεξιλόγιο μπορεί να μειώσουν την ταχύτητα ανάγνωσης του κοινού (96).

Ο υποτιτλισμός είναι μια «ευάλωτη» μορφή μετάφρασης, για να δανειστούμε τον όρο του Díaz-Cintas, καθώς ο θεατής έχει τη δυνατότητα να αντιπαραβάλει το μετάφρασμα με το πρωτότυπο ανά πάσα στιγμή, στην περίπτωση που έχει κάποια γνώση της γλώσσας-πηγή, δεδομένου ότι το μήνυμα-στόχος μεταδίδεται ταυτόχρονα με το μήνυμα-πηγή (1999: 34). Συνεπώς, ο θεατής δύναται να κρίνει το μετάφρασμα, με αποτέλεσμα η υποτιτλίστρια να πρέπει να δώσει ιδιαίτερη προσοχή στο ύφος του πρωτοτύπου και στη διατύπωση αυτού στο μετάφρασμα. Μια λακωνική φράση, για παράδειγμα, δεν μπορεί να αποδοθεί ως ένας μακρόσυρτος υπότιτλος, όπως αντίστοιχα μια επιθετική αντίδραση ενός ηθοποιού στην οθόνη δημιουργεί την προσδοκία για έναν εξίσου φορτισμένο υπότιτλο (Díaz Cintas & Remael, 2014: 57). Αυτό σημαίνει πως παρά το γεγονός ότι ο προφορικός λόγος ενός οπτικοακουστικού προγράμματος αποτελεί το κυρίως κείμενο προς μετάφραση, η υποτιτλίστρια πρέπει να λαμβάνει υπόψη της και τα υπόλοιπα σημειωτικά συστήματα και

να κατανοεί τη συμβολή τους στο κείμενο ως σύνολο, γιατί αποτελούν κομμάτι του μηνύματος προς μεταφορά (46).

Όπως παραδόξως, από την αδυναμία αυτή του υποτιτλισμού έχει προκύψει ένα από τα μεγαλύτερα πλεονεκτήματά του, που είναι η παιδαγωγική αξία των υποτίτλων που προκύπτει μέσω αυτής της ταυτόχρονης έκθεσης στη γλώσσα-πηγή και τη γλώσσα-στόχος (Díaz-Cintas, 1999: 34).

Ωστόσο, ο υποτιτλισμός σαν είδος της οπτικοακουστικής μετάφρασης απαρτίζεται με τη σειρά του από άλλες υποκατηγορίες. Έτσι, εκτός από τον διαγλωσσικό υποτιτλισμό, υπάρχει ο ενδογλωσσικός υποτιτλισμός για κ/Κωφούς και βαρήκοους, ο δίγλωσσος υποτιτλισμός, ο υποτιτλισμός για εκπαιδευτικούς σκοπούς, όπως είναι η διδασκαλία και η εκμάθηση ξένων γλωσσών, οι υπότιτλοι που χρησιμοποιούνται για караόке και, η περίπτωση που μας απασχολεί στην παρούσα εργασία, ο διαγλωσσικός υποτιτλισμός για κ/Κωφούς και βαρήκοους (Díaz Cintas & Remael, 2014: 14).

3 Διαγλωσσικός Υποτιτλισμός για κ/Κωφούς και Βαρήκοους

Ο υποτιτλισμός για κ/Κωφούς και βαρήκοους (subtitling for the d/Deaf and hard-of-hearing, SDH) αποτελεί κομμάτι της οπτικοακουστικής μετάφρασης, το οποίο, όπως προκύπτει και από το όνομά του, έχει ως στόχο να καταστήσει προσβάσιμο το οποιοδήποτε οπτικοακουστικό υλικό στα άτομα με προβλήματα ακοής. Στην Αμερική, ο όρος είναι γνωστός ως «κλειστές λεζάντες» (close captioning, CC). Τα τελευταία χρόνια, λόγω πιέσεων που ασκούνται από ομάδες που προασπίζονται τα δικαιώματα των κωφών, το παρακλάδι αυτό της οπτικοακουστικής μετάφρασης έχει γνωρίσει μεγάλη ανάπτυξη (Díaz Cintas & Remael: 2014: 14).

Ο υποτιτλισμός για κ/Κωφούς και βαρήκοους συναντάται ως επί το πλείστον ως ενδογλωσσικός υποτιτλισμός (Szarkowska, 2012: 68). Το γεγονός αυτό οφείλεται κυρίως στο γεγονός ότι το κανάλι BBC στο Ηνωμένο Βασίλειο αποτελεί πρωτοπόρο στην παροχή υποτίτλων για κ/Κωφούς και βαρήκοους και, επίσης, στο ότι το μεγαλύτερο μέρος του διαθέσιμου οπτικοακουστικού υλικού είναι στα αγγλικά. Ωστόσο, τα κ/Κωφά και βαρήκοα άτομα, όπως και ο υπόλοιπος πληθυσμός, δεν παρακολουθούν μόνο προγράμματα στην μητρική τους γλώσσα.

Ο διαγλωσσικός υποτιτλισμός για κ/Κωφούς και βαρήκοους, τον οποίο και εξετάζουμε στην παρούσα εργασία, συχνά παραγκωνίζεται ως πρακτική, καθώς θεωρείται πως τόσο οι κ/Κωφοί και βαρήκοοι όσο και οι ακούοντες μπορούν να παρακολουθήσουν ένα ξενόγλωσσο πρόγραμμα με τους «συμβατικούς» διαγλωσσικούς υπότιτλους που υπάρχουν διαθέσιμοι (Szarkowska, 2012: 69). Ωστόσο, οι υπότιτλοι αυτοί έχουν υψηλό αριθμό χαρακτήρων ανά δευτερόλεπτο και υψηλή ταχύτητα ανάγνωσης και παράλληλα δεν συμπεριλαμβάνουν παραγλωσσικά στοιχεία (περιγραφές ηχητικών εφέ και μουσικής, αναγνώριση χαρακτήρων), με αποτέλεσμα να μην είναι πλήρως λειτουργικοί στην περίπτωση των κωφών ατόμων (De Linde & Kay, 2014: 46). Οι διαγλωσσικοί υπότιτλοι μεταφέρουν μόνο το νόημα των διαλόγων, ενώ παράλληλα βασίζονται στο ακουστικό κομμάτι για να συμπληρωθεί το νόημά τους. Στην περίπτωση των ενδογλωσσικών υποτίτλων που προορίζονται για κωφούς αποδέκτες, τα ακουστικά στοιχεία πρέπει επίσης να αποτελούν κομμάτι των υποτίτλων (47).

Οι διαγλωσσικοί υπότιτλοι για κ/Κωφούς και βαρήκοους μοιράζονται κοινά στοιχεία τόσο με τον ενδογλωσσικό όσο και με τον διαγλωσσικό υποτιτλισμό. Όσον αφορά τον ενδογλωσσικό υποτιτλισμό, πέρα από τη διαδικασία μεταφοράς του προφορικού λόγου σε γραπτό, προσαρμόζονται γραπτώς και διάφορα ακουστικά μηνύματα, όπως ο τόνος της φωνής, τα ηχητικά εφέ και η μουσική, προκειμένου να οπτικοποιηθούν οι ειδήσεις ακουστικές πληροφορίες, στις οποίες δεν έχουν πρόσβαση τα άτομα με προβλήματα ακοής. Όσον αφορά τον διαγλωσσικό υποτιτλισμό, το μήνυμα μεταφέρεται από μια γλώσσα-πηγή σε μια γλώσσα-στόχος (Neves, 2009: 153).

4 Το Κοινό-Στόχος

Το σημαντικότερο βήμα σε κάθε είδους μετάφραση είναι ο προσδιορισμός του σκοπού της και φυσικά του κοινού-στόχου της. Στην περίπτωση του υποτίτλισμού για κ/Κωφούς και βαρήκοους, αν και χρησιμοποιούμε ως ομπρέλα τον όρο αυτόν, οι επιμέρους ομάδες που απαρτίζουν το συγκεκριμένο κοινό-στόχος αποτελούν κάθε άλλο παρά ένα ομοιογενές σύνολο.

Ένα μεγάλο λάθος που κάνουμε όταν αναφερόμαστε στους υπότιτλους για κ/Κωφούς και βαρήκοους είναι ότι θεωρούμε πως το κοινό-στόχος τους είναι ομοιογενές. Αντ' αυτού, το κοινό-στόχος απαρτίζεται από τρεις ομάδες με διαφορετικά χαρακτηριστικά και διαφορετικές ανάγκες: τους κωφούς, που χρησιμοποιούν μια προφορική γλώσσα ως μητρική, τους Κωφούς, των οποίων η μητρική γλώσσα είναι η νοηματική, και τους βαρήκοους, οι οποίοι διατηρούν μέρος της ακοής τους και αντιλαμβάνονται τον ήχο σε διάφορους βαθμούς (Neves, 2008: 129). Ανάλογα, λοιπόν, με την κατηγορία στην οποία ανήκουν, οι «κ/Κωφοί και βαρήκοοι» έχουν διαφορετικές αναγνωστικές ικανότητες, προτιμούν διαφορετικά είδη υποτίτλων (προσαρμοσμένοι, κατά λέξη) και αντιλαμβάνονται τον ήχο (ομιλία, ηχητικά εφέ, μουσική) με διαφορετικό τρόπο (131).

Ως «κωφός» ορίζεται το άτομο του οποίου η απώλεια της ακοής είναι σε τέτοιο επίπεδο που δεν δύναται να επεξεργαστεί γλωσσικές πληροφορίες μόνο μέσω της ακοής (Neves, 2009: 154). Η ομάδα αυτή αποτελείται από δυο υποκατηγορίες. Οι μεταγλωσσικά κωφοί, δηλαδή τα άτομα που απώλεσαν την ακοή τους μετά την απόκτηση της μητρικής τους γλώσσας, τα οποία νιώθουν ότι ανήκουν στον κόσμο των ακουόντων και απλά θεωρούν πως έχουν κάποιο πρόβλημα το οποίο επιδέχεται κάποια λύση (π.χ. ακουστικά βοηθήματα) (Lorenzo, 2010a: 119) και οι προγλωσσικά κωφοί, ή αλλιώς «Κωφοί», που ταυτίζονται με την κοινότητα των Κωφών, η οποία έχει τη δική της γλώσσα και κουλτούρα και τα οποία θεωρούν ως μητρική τους γλώσσα τη νοηματική (Neves, 2005: 84).

Από την άλλη πλευρά, «βαρήκοα» θεωρούνται τα άτομα που έχουν μειωμένη ακοή, κάτι που δυσχεραίνει την ικανότητά τους να εντοπίζουν ή να διακρίνουν κάποιους ήχους. Τα άτομα αυτά διατηρούν μέρος της ακοής τους (Neves, 2009: 154). Οι βαρήκοοι συνήθως ταυτίζονται με την κοινότητα των ακουόντων. Η απώλεια της ακοής τους οφείλεται είτε σε κάποιο ατύχημα ή ασθένεια, είτε αποδίδεται στην ηλικία. Η μητρική τους γλώσσα είναι η εθνική γλώσσα της χώρας όπου μεγάλωσαν. Συνήθως διατηρούν ένα ποσοστό της ακοής τους και οι ήχοι υπάρχουν καταγεγραμμένοι στη μνήμη τους και, συνεπώς, μπορούν να «ανατρέξουν» σε αυτούς αν εκτεθούν στα κατάλληλα ερεθίσματα (155).

Δεν φαίνεται να υπάρχει διάκριση ανάμεσα στους κωφούς και τους βαρήκοους όσον αφορά τους υπότιτλους για κ/Κωφούς και βαρήκοους, είτε ενδογλωσσικούς είτε διαγλωσσικούς, με αποτέλεσμα να εξομοιώνονται οι ομάδες αυτές και να θεωρείται πως έχουν τις ίδιες ανάγκες και πως μπορούν να εξυπηρετηθούν από τους ίδιους υπότιτλους (Neves 2009: 153). Ωστόσο, καταλαβαίνουμε πως είναι φυσικό ένας μεταγλωσσικά βαρήκοος ενήλικας (δηλαδή, ένα άτομο που απώλεσε την ακοή του μετά την απόκτηση της μητρικής του γλώσσας) να έχει διαφορετικές ανάγκες και αναγνωστικές ικανότητες από ένα προγλωσσικά Κωφό παιδί (Tamayo & Caume, 2017: 3).

Όταν υποτιτλίζουμε για κ/Κωφούς και βαρήκοους, καλό θα ήταν να έχουμε στον νου μας ως τελικό αποδέκτη τους Κωφούς, οι οποίοι δεν έχουν καμία πρόσβαση στο ακουστικό στοιχείο της ταινίας. Από την πλευρά τους, ως άτομα που βρίσκονται «στο μεταίχμιο» μεταξύ των κωφών και των ακουόντων, οι βαρήκοοι έχουν την επιλογή να διαλέξουν ανάμεσα στους «συμβατικούς» διαγλωσσικούς υπότιτλους και στους διαγλωσσικούς υπότιτλους για κ/Κωφούς και βαρήκοους (Neves, 2009: 167).

Η ιδανική λύση για να καλύψουμε τις διαφορετικές ανάγκες των ομάδων αυτών είναι να δημιουργούμε υπότιτλους που θα προσαρμόζονται στις ανάγκες του κάθε ατόμου ξεχωριστά. Επί του παρόντος, αυτό δεν είναι εφικτό, λόγω του υψηλού κόστους που απαιτείται για τη δημιουργία εξατομικευμένων υποτίτλων. Μέχρι να επιτευχθεί αυτό, οποιαδήποτε λύση προσφέρεται θα αποτελεί έναν συμβιβασμό ανάμεσα στις ανάγκες των τελικών χρηστών, η οποία δεν θα ικανοποιεί πλήρως καμία ομάδα, αλλά ενδεχομένως θα είναι επαρκής για όλες (Neves, 2005: 23).

5 Ιδιαιτερότητες του Υποτιτλισμού για κ/Κωφούς και Βαρήκοους

Όπως προκύπτει από το ίδιο το όνομα του οπτικοακουστικού υλικού, προκειμένου κάποιος να έχει πλήρη πρόσβαση σε αυτό, πρέπει να είναι σε θέση να λάβει και να αποκωδικοποιήσει τόσο τα ακουστικά όσο και τα οπτικά μηνύματα που προσφέρονται (De Linde & Kay, 2014: 45). Τα μηνύματα αυτά διατηρούν μια σχέση αλληλεξάρτησης, με αποτέλεσμα η πρόσβαση στο συνολικό μήνυμα να είναι πιο δύσκολη όταν δεν υπάρχει πρόσβαση σε ένα από τα στοιχεία αυτά, είτε πρόκειται για κάποια διαταραχή της όρασης ή της ακοής είτε επειδή μας είναι άγνωστη η γλώσσα-στόχος (Neves, 2009: 156).

Σε ένα οπτικοακουστικό κείμενο, ο ήχος έχει πολλές μορφές: ομιλία, τόνος φωνής, φυσικοί ήχοι, ηχητικά εφέ ή/και μουσική. Η ομιλία απαιτεί συνειδητή προσπάθεια για να γίνει κατανοητή, σε αντίθεση με τη μουσική και τα ηχητικά εφέ, όπου το νόημα μεταδίδεται πιο διακριτικά (Neves, 2005: 157). Ως υποτιτλίστριες, πρέπει να δίνουμε ιδιαίτερη προσοχή στον ήχο και τη μουσική και να είμαστε σε θέση να αποκωδικοποιούμε το νόημά τους, καθώς και να βρίσκουμε τους κατάλληλους τρόπους για να εκφράσουμε αυτό που πρεσβεύουν λεκτικά (159). Πρέπει να λαμβάνουμε υπόψη μας ότι για ένα κωφό κοινό, η κατανόηση των γλωσσικών στοιχείων εξαρτάται από τα οπτικά σημάδια και συνεπώς οι υπότιτλοι είναι αφενός απαραίτητοι για την παρακολούθηση του εκάστοτε προγράμματος, αλλά πρέπει να έχουν επικουρική λειτουργία και να μην παρεμποδίζουν ή ακόμα και να δυσκολεύουν την παρακολούθηση (Neves, 2009: 161).

Η ανάγνωση υποτίτλων διαφέρει από τη συμβατική ανάγνωση ενός κειμένου, είτε έντυπου είτε ψηφιακού, καθώς ο θεατής δεν εστιάζει μόνο στους υπότιτλους, αλλά πρέπει ταυτόχρονα να αποκωδικοποιήσει και την εικόνα αλλά και τους ήχους που αυτοί πλαισιώνουν (Zárate, 2010: 168). Δεδομένου ότι οι υπότιτλοι στοχεύουν στο να διευκολύνουν την κατανόηση του οπτικοακουστικού υλικού από το κοινό που έχει περιορισμένη πρόσβαση στο κείμενο-πηγή, είναι λογικό το κύριο μέλημα μιας υποτιτλίστριας να είναι να δημιουργήσει όσο το δυνατόν πιο ευανάγνωστους υπότιτλους. Αυτό εξαρτάται τόσο από τεχνικές λεπτομέρειες όπως η γραμματοσειρά, το χρώμα και η τοποθέτηση των υποτίτλων στην οθόνη, όσο και από την επιλογή του λεξιλογίου και τη συντακτική τους δομή (Neves, 2005: 132-3).

Τα άτομα που απαρτίζουν την ευρύτερη ομάδα των «κ/Κωφών και βαρήκων» παρουσιάζουν αντίστοιχα και ποικίλες ταχύτητες ανάγνωσης, οι οποίες σχετίζονται με την απώλεια της ακοής. Οι μεταγλωσσικά κωφοί έχουν το πλεονέκτημα ότι, επειδή έχουν αποκτήσει (πλήρως ή σχεδόν πλήρως) τη γλωσσική ικανότητα, η αναγνωστική τους ικανότητα είναι καλύτερη από εκείνη των προγλωσσικά κωφών (Pereira, 2010: 98). Η αναγνωστική ικανότητα των προγλωσσικά κωφών συνάδει με εκείνη των εννιάχρονων ακουόντων παιδιών, δηλαδή 90-120 λέξεις ανά λεπτό ή 1-2 λέξεις ανά δευτερόλεπτο. Όσον αφορά τα προγλωσσικά κωφά παιδιά, έρευνες δείχνουν πως δεν αποκτούν επαρκείς αναγνωστικές ικανότητες μέχρι την ηλικία των 12-13. Σύμφωνα με τα δεδομένα αυτά, οι υπότιτλοι θα πρέπει να παραμένουν στην οθόνη για 1-5 δευτερόλεπτα περισσότερο, συγκριτικά με την περίπτωση των ακουόντων ή των μεταγλωσσικά κωφών (Pereira, 2010: 91).

Ένα ζήτημα που προκύπτει από τις διαφορετικές αναγνωστικές ικανότητες των κ/Κωφών και των βαρήκων είναι ο βαθμός της επεξεργασίας που θα υποστούν οι υπότιτλοι που θα παραχθούν. Οι ανάγκες των διαφορετικών αυτών ομάδων είναι επίσης διαφορετικές, όπως και ο βαθμός απώλειας της ακοής, η αναγνωστική ικανότητα και τα γλωσσικά χαρακτηριστικά τους (Neves, 2008: 136). Η κοινότητα και οι οργανώσεις των Κωφών απαιτούν κατά λέξη υπότιτλους, καθώς οποιαδήποτε μορφή επεξεργασίας θεωρείται λογοκρισία, και ισχυρίζονται πως η ισότητα θα επέλθει μόνο εάν οι Κωφοί έχουν ίση πρόσβαση με τους ακούοντες σε οποιοδήποτε οπτικοακουστικό υλικό (Neves, 2005: 142). Ωστόσο, ελάχιστοι (κ/Κωφοί, βαρήκοι ή ακούοντες) θεατές μπορούν να διαβάσουν υπότιτλους με υψηλές ταχύτητες ανάγνωσης. Ως μέση ταχύτητα ανάγνωσης θεωρούνται γενικά οι 150 με 180 λέξεις ανά λεπτό (Neves, 2008: 135).

Η προσαρμογή του λεξιλογίου και της σύνταξης κατά την επεξεργασία των υποτίτλων μπορεί να βοηθήσει στην προσπάθεια των θεατών να κατανοήσουν το κείμενο που διαβάζουν, ενώ τους επιτρέπει να απολαύσουν το οπτικό υλικό, και παράλληλα βοηθάει στην ανάπτυξη των γλωσσικών ικανοτήτων τους (Tamayo & Chaume, 2017: 3). Η επιλογή ανάμεσα στην προσαρμογή, την παράλειψη, την απλοποίηση ή την ενίσχυση του λεξιλογίου πρέπει να γίνεται πολύ προσεκτικά, αφού λάβουμε υπόψη την λειτουργία της γλώσσας εντός του οπτικοακουστικού κειμένου (10).

Η επεξεργασία και η προσαρμογή των υποτίτλων δεν συνεπάγονται απόκρυψη πληροφοριών. Ο σκοπός των υποτίτλων είναι να διαβάζονται εύκολα, γρήγορα και άνετα. Κατά την επεξεργασία μπορούν κάλλιστα να προστεθούν πληροφορίες ώστε να ολοκληρωθεί το νόημά τους. Θα λέγαμε μάλιστα πως οι υπότιτλοι για κ/Κωφούς και βαρήκους μάλλον προσθέτουν πληροφορίες παρά αποκρύπτουν, δεδομένου ότι συμπεριλαμβάνουν πληροφορίες όπως η αναγνώριση των χαρακτήρων που μιλούν, τα ηχητικά εφέ, η μουσική και τα παραγλωσσικά στοιχεία (Neves, 2008: 137). Σε κάθε περίπτωση, η υποτιτλίστρια πρέπει να σκέφτεται πώς θα ικανοποιήσει τις ανάγκες του κοινού-στόχος, λαμβάνοντας υπόψη τις ικανότητές του.

Οι διαγλωσσικοί υπότιτλοι για κ/Κωφούς και βαρήκους έχουν ένα πλεονέκτημα σε σχέση με τους ενδογλωσσικούς όσον αφορά το παραπάνω ζήτημα. Σε ένα πρόγραμμα που προβάλλεται στη μητρική γλώσσα του εκάστοτε κοινού, τα κωφά άτομα διαβάζουν τα χείλη των χαρακτήρων και επομένως μπορούν να κρίνουν εάν αποκρύπτονται πληροφορίες στους προσφερόμενους υπότιτλους. Αντίθετα, στην περίπτωση των διαγλωσσικών υπότιτλων για κ/Κωφούς και βαρήκους, ο αριθμός των ατόμων που μπορούν να διαβάσουν τα χείλη των ομιλητών σε μια ξενόγλωσση ταινία είναι σαφώς μικρότερος. Συνεπώς, δεν είναι τόσο εύκολο να εντοπίσουν ασυμφωνίες ανάμεσα στο πρωτότυπο και τους υπότιτλους, γεγονός που συντελεί στο να δέχονται λιγότερη κριτική από τους ενδογλωσσικούς υπότιτλους. Επίσης, στην περίπτωση των διαγλωσσικών υπότιτλων, τόσο τα άτομα με προβλήματα ακοής όσο και οι ακούοντες καταναλώνουν το ίδιο προϊόν, δημιουργώντας μια αίσθηση ισότητας (Szarkowska, 2012: 74).

6 Χαρακτηριστικά του Υποτιτλισμού για κ/Κωφούς και Βαρήκοους

Οι Lorenzo (2010b) και Pereira (2010) προτείνουν μια σειρά από χαρακτηριστικά που αφορούν τον υποτιτλισμό για κ/Κωφούς και βαρήκοους και που μπορούν να μεγιστοποιήσουν την αναγνωσιμότητα των υποτίτλων και να βοηθήσουν το κοινό-στόχος τους να απολαύσει το οπτικοακουστικό υλικό χωρίς να αισθάνεται ότι χάνει μέρος των πληροφοριών του.

Μια σημαντική και ευρέως διαδεδομένη τεχνική είναι η χρήση διαφορετικών χρωμάτων για διαφορετικούς χαρακτήρες, ώστε να είναι πιο εύκολη η αναγνώρισή τους από το κοινό-στόχος. Συνήθως τα χρώματα που χρησιμοποιούνται για την αναγνώριση των χαρακτήρων είναι τα εξής: κίτρινο, κυανό, πράσινο και φούξια σε μαύρο φόντο για τους πρωταγωνιστές και λευκό για τους υπόλοιπους χαρακτήρες ή για τους υπότιτλους των ειδήσεων και τα ντοκιμαντέρ ή τα προγράμματα με έναν μόνο αφηγητή (Pereira, 2010: 89). Για κάθε πρόγραμμα, οι θεατές θα πρέπει να ενημερώνονται εξαρχής για την ανάθεση των χρωμάτων, ειδικά στη περίπτωση των σίριαλ, των κινουμένων σχεδίων ή γενικά των προγραμμάτων που έχουν τους ίδιους χαρακτήρες. Οι πληροφορίες αυτές μπορούν να δίνονται μέσω teletext. Μια άλλη επιλογή που χρησιμοποιείται στη Γερμανία είναι να υποδεικνύεται το χρώμα που ανατίθεται σε κάθε χαρακτήρα στην αρχή του προγράμματος (όνομα του πρώτου χαρακτήρα: κίτρινο κλπ.) (89).

Για την περιγραφή των ήχων, η Lorenzo προτείνει πως δεν χρειάζεται να καταγράφεται κάθε ήχος, καθώς κάτι τέτοιο δυσκολεύει τον θεατή και δεν τον αφήνει ποτέ να εστιάσει μόνο σε αυτό που βλέπει, καθώς συνεχώς πρέπει να διαβάζει υπότιτλους (2010b: 141). Αντίθετα, πρέπει να καταγράφεται ό,τι βοηθά στη δημιουργία μιας συγκεκριμένης ατμόσφαιρας ή είναι απαραίτητο για την κατανόηση της γενικότερης πλοκής. Σε γενικές γραμμές, καλό είναι να αποφεύγεται η περιγραφή ηχητικών εφέ που «οπτικοποιούνται» στην οθόνη (π.χ. η έκρηξη μιας βόμβας εντός πλάνου) ή εκείνων που δεν συνεισφέρουν στην κατανόηση της πλοκής (Lorenzo, 2010a: 130). Ωστόσο, είναι δύσκολο για την υποτιτλίστρια να αποφασίσει τι σχετίζεται με την πλοκή και τι είναι περιττό, δεδομένου ότι αυτό είναι κάτι που μόνο το κοινό-στόχος μπορεί να το προσδιορίσει, με βάση τις ανάγκες του (Neves, 2009: 157). Στο σημείο αυτό έγκειται και η αναγκαιότητα επικοινωνίας της υποτιτλίστριας με το κοινό-στόχος της, κάτι που ως επί το πλείστον δεν συμβαίνει, ώστε να έχει τη δυνατότητα να γνωρίζει τις ανάγκες του κοινού-στόχου και, ιδανικά, να δέχεται ανατροφοδότηση από το ίδιο το κοινό (153).

Για την περιγραφή των συναισθημάτων και του ύφους, προτείνεται να τοποθετείται η περιγραφή εντός αγκυλών (π.χ. [διστακτικά]) στο ίδιο χρώμα με τον υπότιτλο, χρησιμοποιώντας κεφαλαία (Pereira, 2010: 93). Επίσης, ενδείκνυται η χρήση συμβόλων όπως τα αποσιωπητικά για να δείξουμε πως ο χαρακτήρας διστάζει ή τα κεφαλαία με θαυμαστικό για να δείξουμε πως ένας χαρακτήρας φωνάζει. Εναλλακτικά, μπορούν να χρησιμοποιηθούν emoticons (π.χ. ;D) για την περιγραφή των συναισθημάτων, ωστόσο η χρήση περιγραφών επιτρέπει στην υποτιτλίστρια να εκφράσει διάφορα επίπεδα συναισθημάτων (χαρά, ενθουσιασμός, έκσταση) και είναι πιο σαφείς (οι τρεις τελείες μπορεί να σημαίνουν ότι ο χαρακτήρας διστάζει, σκέφτεται κλπ.).

Σχετικά με τη μουσική που πλαισιώνει ένα πρόγραμμα, όταν τα τραγούδια έχουν αφηγηματικό ρόλο, δηλαδή αποτελούν κομμάτι του σεναρίου και συμβάλλουν στην εξέλιξη της πλοκής, πρέπει να υποτιτλίζονται (Pereira, 2010: 94). Στην περίπτωση αυτή, χρησιμοποιείται το ίδιο χρώμα που έχει ανατεθεί στον χαρακτήρα που τραγουδάει και σηματοδοτείται ότι πρόκειται για τραγούδι με τη χρήση της μουσικής νότας (♯) στην αρχή κάθε υπότιτλου του τραγουδιού και στο τέλος του τελευταίου υπότιτλου επίσης.

Τέλος, όσον αφορά την ίδια τη γλώσσα των υποτίτλων, είναι σημαντικό οι υπότιτλοι να μεταφέρουν το μήνυμα του πρωτοτύπου ενώ παράλληλα να μεγιστοποιούν την κατανοησιμότητά του. Για παράδειγμα, οι αποκλίσεις από την καθιερωμένη διάλεκτο πρέπει να αποφεύγονται, όπως επίσης και μη ευρέως χρησιμοποιούμενοι νεολογισμοί και εκφράσεις σε άλλες γλώσσες, εκτός αν το πλαίσιο της ταινίας τις επεξηγεί. Αν η χρήση κάποιου ιδιαίτερου γλωσσικού ιδιώματος είναι απαραίτητη διότι είναι χαρακτηριστική του εκάστοτε ήρωα, τότε το στοιχείο αυτό θα πρέπει να διατηρείται, εφόσον όμως το νόημα παραμένει σαφές μέσω παράφρασης ή συνωνύμων (Lorenzo, 2010b: 143).

Ακόμα, υπάρχουν ορισμένες στρατηγικές που βοηθούν στο να καταστούν οι υπότιτλοι όσο το δυνατόν πιο ευανάγνωστοι. Συνοπτικά: η αποφυγή των μεταφορών, καθώς είναι κάτι που δυσκολεύει τα κωφά άτομα, η χρήση ουσιαστικών αντί αντωνυμιών για να αποφεύγεται η σύγχυση, η χρήση ενεργητικής αντί παθητικής φωνής, καθώς και καταφατικών προτάσεων αντί αρνητικών (Lorenzo, 2010b: 144). Όσον αφορά τις πολιτισμικές αναφορές, είναι καλό να διατηρούνται στους υπότιτλους προκειμένου το κοινό-στόχος να διευρύνει τις πολιτισμικές του γνώσεις. Ωστόσο, αυτό είναι δυνατόν μόνο όταν η αναφορά είναι ξεκάθαρη στην εικόνα, τους υπότιτλους που την πλαισιώνουν ή το γενικό πλαίσιο του προγράμματος (146).

7 Υποτιτλίζοντας για Παιδιά

Ο υποτιτλισμός για παιδιά αποτελεί μια ειδική ενότητα, καθώς το κοινό-στόχος διαφέρει αρκετά από ένα ενήλικο κοινό. Τα παιδιά που θα διαβάσουν το «κείμενό» μας πρέπει να είναι σε θέση όχι απλώς να το διαβάσουν, αλλά να το κατανοήσουν και να το πιστέψουν. Ειδικότερα στην περίπτωση των κ/Κωφών και βαρήκων παιδιών, η οποία και μας αφορά στην παρούσα εργασία, η κατάσταση περιπλέκεται ακόμα περισσότερο.

Εκτός από τις εγγενείς ιδιαιτερότητες τόσο του υποτιτλισμού όσο και του υποτιτλισμού για κ/Κωφούς και βαρήκους, πρέπει να λάβουμε υπόψη μας τις αναγνωστικές ικανότητες και τη γνώση που διαθέτουν για τον κόσμο γύρω τους τα παιδιά. Οι γνώσεις αυτές διαφέρουν ανάλογα με την ηλικία και το στάδιο στο οποίο βρίσκονται όσον αφορά την απόκτηση της μητρικής τους γλώσσας και φυσικά επηρεάζονται από την ύπαρξη μερικής ή ολικής απώλειας της ακοής (Zárate, 2008: 1).

Τα κωφά παιδιά αναγκαστικά πρέπει να είναι πιο «ενεργά» κατά την παρακολούθηση ενός προγράμματος. Ενώ τα ακούοντα παιδιά έχουν ταυτόχρονη πρόσβαση και στο οπτικό και στο ακουστικό υλικό, τα κωφά παιδιά, που έχουν μικρή έως και καθόλου πρόσβαση στο ακουστικό υλικό, βασίζονται στους υπότιτλους για να καλύψουν αυτό το κενό (Zárate, 2008: 2). Με άλλα λόγια, τα κωφά παιδιά έχουν μια επιπλέον δουλειά να κάνουν προκειμένου να λάβουν τις ίδιες πληροφορίες που τα ακούοντα παιδιά προσλαμβάνουν μέσω της ακοής. Συνεπώς, προκειμένου για να το καταφέρουν αυτό, η ανάγνωση είναι μια απαραίτητη δεξιότητα.

Πρέπει να θυμόμαστε πως τα κωφά παιδιά δεν έχουν την ίδια έκθεση στη γλώσσα με τα ακούοντα παιδιά. Αυτό, ωστόσο, δεν σημαίνει πως η υποτιτλίστρια πρέπει να περιορίζεται σε συγκεκριμένες λεξιλογικές και γραμματικές επιλογές (Lorenzo, 2010b: 143). Το κλειδί είναι να συσχετίζονται οι νέες πληροφορίες (λεξιλόγιο, γραμματικές και συντακτικές δομές, πολιτιστικά στοιχεία) με τις γνώσεις που ήδη διαθέτουν τα παιδιά. Για να το καταφέρει αυτό, η υποτιτλίστρια μπορεί να χρησιμοποιήσει ειδικά λεξικά για κωφά παιδιά ή, ακόμα καλύτερα, να ζητήσει την καθοδήγηση έμπειρων ατόμων στη χρήση νοηματικής ή ατόμων που έχουν εξειδικευτεί στην επικοινωνία με κωφά άτομα.

Όπως και στον υποτιτλισμό για ενήλικα κ/Κωφά και βαρήκοα άτομα, οι κατά λέξη υπότιτλοι με υψηλή ταχύτητα ανάγνωσης δεν ανταποκρίνονται στις ικανότητες του κοινού-στόχος. Όταν παράγουμε κατά λέξη υπότιτλους, τα κωφά παιδιά δεν αποκτούν ουσιαστική πρόσβαση στα οπτικοακουστικά προγράμματα, καθώς γνωρίζουμε πως τα κωφά παιδιά που ξεκινάνε το σχολείο στην ηλικία των πέντε γνωρίζουν κατά μέσο όρο 500 λέξεις, σε αντίθεση με τα ακούοντα παιδιά που σε εκείνη την ηλικία γνωρίζουν περίπου 3.000-5.000 λέξεις (Zárate, 2010: 165).

Η προσβασιμότητα του νεαρού κοινού-στόχος στους υπότιτλους μπορεί να επιτευχθεί μέσω της επεξεργασίας των υποτίτλων. Η προσαρμογή των υποτίτλων στις αναγνωστικές ικανότητες του κοινού-στόχος προϋποθέτει τη συμπύκνωση του τελικού κειμένου, μέσω τεχνικών όπως η παράλειψη και η απλοποίηση (Varga, 2012: 16). Δεδομένου ότι μεταφέρουμε τον προφορικό λόγο σε γραπτό, στοιχεία του πρώτου, όπως οι επαναλήψεις και οι δισταγμοί, μπορούν να παραλειφθούν εν μέρει, εκτός από τα σημεία

όπου συμβάλλουν στην κατανόηση της πλοκής (π.χ. μπορεί το τραύλισμα να είναι χαρακτηριστικό γνώρισμα ενός χαρακτήρα) (Zárate, 2008: 13). Επίσης, μπορούν να παραληφθούν πληροφορίες που μπορούν να αντληθούν από την εικόνα, καθώς τα κωφά παιδιά αξιοποιούν τα οπτικά στοιχεία πιο αποτελεσματικά από τους ακούντες.

Για τα παιδιά κάτω των 11, είναι σημαντικό οι υπότιτλοι να είναι όσο πιο απλοί γίνεται, με αποτέλεσμα η παράλειψη να είναι η συχνότερη στρατηγική. Παραλείποντας λέξεις, οι προτάσεις μικραίνουν και αυξάνεται η ταχύτητα της ανάγνωσης (Zárate, 2008: 8). Δεν υπάρχει κάποια καθιερωμένη ταχύτητα ανάγνωσης για τα προγράμματα που απευθύνονται σε παιδιά. Σύμφωνα με τη Zárate, η χαμηλότερη μέγιστη ταχύτητα είναι οι 70-80 λέξεις ανά λεπτό. Ωστόσο, οι όποιες έρευνες πάνω στο κομμάτι αυτό είναι παρωχημένες και απαιτούνται νέες έρευνες, καθώς η κατάσταση έχει αλλάξει αρκετά τα τελευταία είκοσι χρόνια, δεδομένων κυρίως των αλλαγών στον τρόπο ζωής (περισσότερη έκθεση σε προγράμματα, τηλεοράσεις, κινητά, υπολογιστές) (2008: 12-13).

Κατόπιν έρευνάς της, η Lorenzo κατέληξε πως η έκθεση στην προφορική γλώσσα μέσω των υποτίτλων βελτιώνει τις αναγνωστικές ικανότητες των κωφών (2010a: 120). Τα αποτελέσματα έδειξαν πως τα παιδιά που χρησιμοποιούσαν τακτικά υπότιτλους θεωρούσαν πως δεν είχαν προβλήματα στην ανάγνωση, ενώ εκείνα που χρησιμοποιούσαν υπότιτλους σπάνια ή καθόλου παραδέχτηκαν πως δυσκολεύονταν στην ανάγνωση. Τα κωφά παιδιά, των οποίων η μητρική γλώσσα είναι η νοηματική, αντιμετωπίζουν αυτό το ζήτημα πιο έντονα όταν εκτίθενται στην προφορική γλώσσα μέσω των υποτίτλων (122). Ωστόσο, αξίζει να αναφέρουμε πως τα κωφά παιδιά σήμερα έχουν μεγαλύτερη επαφή με τους υπότιτλους συγκριτικά με το παρελθόν, καθώς πλέον υπάρχουν περισσότερα υποτιτλισμένα προγράμματα. Ακόμα, οι υπολογιστές, η τηλεόραση, τα βιντεοπαιχνίδια και το διαδίκτυο αποτελούν πλέον κομμάτι της καθημερινής μας ζωής (Zárate, 2008: 13).

Τα παιδιά επίσης προτιμούν τη χρήση εικονιδίων (emojis) για την περιγραφή συναισθημάτων (Lorenzo, 2010b, 141). Το νεαρό κοινό είναι εξοικειωμένο με τη χρήση των συμβόλων επειδή τα χρησιμοποιούν συχνότερα σε emails και μηνύματα στο κινητό, άρα η χρήση των smileys ενδείκνυται περισσότερο για πιο νεαρές ηλικίες (Pereira, 2010: 92).

Συμπερασματικά, ο υποτιτλισμός για κωφά παιδιά απαιτεί ιδιαίτερη προσοχή, διότι επιτρέπει στα κωφά παιδιά να έχουν πρόσβαση σε ένα κομμάτι του «κόσμου» που προορίζεται για όλα τα παιδιά. Αν οι υπότιτλοι που τους παρέχονται είναι για οποιονδήποτε λόγο ανεπαρκείς (ταχύτητα, λεξιλόγιο), μπορεί να νιώσουν παραγκωνισμένα (Zárate, 2008: 1).

8 Μεταφράζοντας Τραγούδια

Ένα μεγάλο κομμάτι της εργασίας μας αποτελεί η μετάφραση τραγουδιών. O Franzon (2008: 376) προτείνει πέντε επιλογές για τη μεταφράστρια που καλείται να μεταφράσει ένα τραγούδι:

1. Να μην το μεταφράσει καθόλου.
2. Να μεταφράσει τους στίχους χωρίς να λάβει υπόψη της τη μουσική.
3. Να γράψει νέους στίχους για τη μουσική οι οποίοι δεν θα έχουν καμία νοηματική σχέση με τους πρωτότυπους στίχους.
4. Να μεταφράσει τους στίχους και να προσαρμόσει τη μουσική σε αυτούς.
5. Να προσαρμόσει τη μετάφρασή της στη μουσική.

Σύμφωνα με τη θεωρία του σκοπού (Nord στον Franzon, 2008: 375), η πιστότητα στο πρωτότυπο είναι δευτερεύουσας σημασίας συγκριτικά με τον σκοπό της μετάφρασης, καθώς ο σκοπός είναι αυτός που θα πρέπει να καθορίζει τις επιλογές της μεταφράστριας. Στην προκειμένη περίπτωση, όπου μιλάμε για τη μετάφραση των τραγουδιών μιας ταινίας κινουμένων σχεδίων η οποία απευθύνεται κυρίως σε παιδιά, ο σκοπός είναι η μουσική ερμηνεία της μετάφρασης, κι επομένως στρεφόμαστε προς την πέμπτη επιλογή.

Εφόσον η μεταφράστρια έχει καταλήξει στην πέμπτη επιλογή, ο Low (2003: 92), αντλώντας από τις θεωρίες των Drinker και Kelly, προτείνει τα εξής κριτήρια (το λεγόμενο «πένταθλο») που πρέπει να λαμβάνει υπόψη η μεταφράστρια κατά τη μετάφραση ενός τραγουδιού: τη δυνατότητά του να τραγουδηθεί (singability), το νόημα (sense), τη φυσικότητα (naturalness), την ομοιοκαταληξία (rhyme) και τον ρυθμό (rhythm).

Πιο αναλυτικά, η δυνατότητα του τραγουδιού να ερμηνευτεί (singability), σχετίζεται άμεσα με τον σκοπό της μετάφρασης. Υπάρχουν περιπτώσεις όπου η μεταφράστρια καλείται να μεταφράσει ένα σύνολο στίχων οι οποίοι, για παράδειγμα, θα χρησιμοποιηθούν ως υπέρτιτλοι σε κάποια ζωντανή ερμηνεία του πρωτότυπου τραγουδιού. Ωστόσο, αν το μεταφρασμένο τραγούδι πρόκειται να τραγουδηθεί, τότε είναι πολύ σημαντικό να διαθέτει στοιχεία που ευνοούν την εκτέλεσή του, όπως οι παύσεις, τα ανοιχτά φωνήεντα στην καταληκτική συλλαβή του στίχου κ.λπ. Επιπλέον, ως μετάφραση, το τραγούδι θα πρέπει να διατηρεί το νόημα του πρωτότυπου, ειδικά εφόσον μιλάμε για αφηγηματικά τραγούδια που αποτελούν ζωτικό κομμάτι στην εξέλιξη της ιστορίας, όπως συμβαίνει στις περισσότερες ταινίες κινουμένων σχεδίων, άρα και στην περίπτωσή μας.

Όσον αφορά τη φυσικότητα, το κείμενο-στόχος θα πρέπει να δίνει την εντύπωση πως ανήκει στη γλώσσα-στόχος, λαμβάνοντας υπόψη το λεξιλόγιο και το συντακτικό αυτής. Αυτό που πρέπει πάντα να κρατάει στο πίσω μέρος του μυαλού της η μεταφράστρια είναι πως ένα τραγούδι είναι προφορικό κείμενο και οφείλει να γίνεται κατανοητό κατά τη διάρκεια της εκτέλεσής του. Αν ο ακροατής χρειαστεί να το ξανακούσει για να καταλάβει το νόημά του, τότε η μετάφραση κρίνεται ανεπιτυχής.

Σχετικά με την ομοιοκαταληξία, η μεταφράστρια θα πρέπει να προσπαθεί να τη διατηρήσει, καθώς η απώλειά της επηρεάζει έντονα το αισθητικό αποτέλεσμα, ωστόσο θα πρέπει να είναι ευέλικτη όσον αφορά την τέλεια ομοιοκαταληξία (με ζευγάρια όπως love-

turtledove) και να αξιοποιεί και ατελείς ομοιοκαταληξίες (όπως το ζευγάρι love-move). Τέλος, όσον αφορά τον ρυθμό, καλό είναι να διατηρείται ο ίδιος αριθμός συλλαβών με το πρωτότυπο, αν και η μεταφράστρια έχει την επιλογή να προσθέσει ή να παραλείψει κάποια συλλαβή, αλλά πάντα με σεβασμό προς τη μελωδία (Low, 2003: 93-98).

Σε κάθε περίπτωση, κάτι θα πρέπει να θυσιαστεί. Όπως η αθλήτρια στο ολυμπιακό πένταθλο, έτσι και η μεταφράστρια θα δώσει προτεραιότητα σε κάποια κριτήρια, παραμερίζοντας εν μέρει κάποια άλλα, ώστε το μετάφρασμα να εκπληρώσει τον σκοπό του (Low, 2003: 101). Αν επιλέξει να μεταφράσει με ακρίβεια το πρωτότυπο, πιθανότατα το τραγούδι που θα προκύψει δεν θα μπορεί να ερμηνευτεί, ενώ αν δώσει προτεραιότητα στην ερμηνεία του τραγουδιού, θα πρέπει να θυσιάσει ως ένα βαθμό την πιστότητα στο πρωτότυπο (Franzon, 2008: 377).

Κλείνοντας, θα χρησιμοποιήσουμε μια ρήση του Spaeth (στον Low, 2008: 18), η οποία νομίζουμε πως αντικατοπτρίζει με μεγάλη ακρίβεια το δύσκολο έργο της μεταφράστριας τραγουδιών: «η ιδανική μεταφράστρια τραγουδιών δεν είναι μόνο γλωσσολόγος, αλλά και ποιήτρια και μουσικός ταυτόχρονα¹».

¹Η μετάφραση δική μας.

9 Η Περίπτωση της Ελλάδας

Ο αριθμός των ατόμων με προβλήματα ακοής στην Ευρώπη ανέρχεται στα 90 εκατομμύρια (Σωσώνη & Καραντζή, 2016: 6). Στην Ελλάδα, ο αριθμός αυτός αγγίζει τις 30.000, σύμφωνα με τον πρόεδρο της Ομοσπονδίας Κωφών Ελλάδος, Κωνσταντίνου Σίμψη, και ενδεχομένως να φτάνουν και τις 40.000, αν συμπεριληφθούν και οι ηλικιωμένοι που έχουν κάποιο πρόβλημα ακοής και χρησιμοποιούν ακουστικά βαρηκοΐας (Μιχαλινού, 2016). Ωστόσο, δεν υπάρχει επίσημος αριθμός καταγεγραμμένων κωφών και βαρήκων.

Παρά τον ομολογουμένως μεγάλο αριθμό ατόμων με προβλήματα ακοής, τα άτομα αυτά δεν απολαμβάνουν ίσα δικαιώματα με τους συμπολίτες τους – στην περίπτωση μας, όσον αφορά την ενημέρωση και την ψυχαγωγία. Για παράδειγμα, οι κωφοί και οι βαρήκοοι δεν έχουν ίση πρόσβαση στην τηλεόραση, διότι δεν υποτιτλίζονται όλα τα προγράμματα, παρά μόνο τα ξενόγλωσσα. Παρά το γεγονός ότι οι υπότιτλοι πρέπει να δημιουργηθούν μόνο μια φορά και στη συνέχεια μπορούν να μεταδίδονται μέσω teletext, οι ελληνικές ταινίες, για παράδειγμα, δεν διαθέτουν καθόλου υπότιτλους (Μιχαλινού, 2016).

Σύμφωνα με την Ευρωπαϊκή Ομοσπονδία Βαρήκων Ατόμων (European Federation of Hard of Hearing People, EFHOH), το 2011, μόνο δυο κανάλια (EPT και ΠΡΙΣΜΑ+) διέθεταν υποτιτλισμό για κ/Κωφούς και βαρήκοους. Μάλιστα, στην περίπτωση του ΠΡΙΣΜΑ+, που πλέον δυστυχώς έχει κλείσει, όλες οι εκπομπές μεταδίδονταν υποτιτλισμένες ή στην ελληνική νοηματική γλώσσα, ενώ υπήρχε και η δυνατότητα αμφίδρομων υπηρεσιών, όπως της ακουστικής περιγραφής. Όσον αφορά τον υποτιτλισμό γενικότερα, στο σύνολο των δημοσίων καναλιών της Ελλάδας, το υποτιτλισμένο οπτικοακουστικό υλικό το 2009 άγγιζε το 26,64% του συνολικού προβαλλόμενου υλικού, το 2010 το 19,4% και το 2011 το 35,84%.

Όσον αφορά το νομικό πλαίσιο για την προσβασιμότητα, με τη Σύμβαση για τα Δικαιώματα των Ατόμων με Αναπηρίες που υπογράφηκε από τα Ηνωμένα Έθνη το 2007, την οποία η Ελλάδα κύρωσε το 2012, τα μέσα μαζικής επικοινωνίας, καθώς και οι πάροχοι πληροφοριών μέσω του διαδικτύου οφείλουν να καταστήσουν τις υπηρεσίες τους προσίτες στα άτομα με αναπηρίες.

Η Ευρωπαϊκή Ένωση, με την Οδηγία 2010/13/ΕΕ² του Ευρωπαϊκού Συμβουλίου και του Συμβουλίου, και κατ' επέκταση με την Οδηγία (ΕΕ) 2018/1808³ θεσπίζει πως

Τα κράτη μέλη διασφαλίζουν, χωρίς αδικαιολόγητη καθυστέρηση, ότι οι υπηρεσίες που παρέχονται από παρόχους υπηρεσιών μέσων επικοινωνίας υπό τη δικαιοδοσία τους

²Οδηγία 2010/13/ΕΕ του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου της 10ης Μαρτίου 2010 για τον συντονισμό ορισμένων νομοθετικών, κανονιστικών και διοικητικών διατάξεων των κρατών μελών σχετικά με την παροχή υπηρεσιών οπτικοακουστικών μέσων (οδηγία για τις υπηρεσίες οπτικοακουστικών μέσων), *Επίσημη Εφημερίδα της Ευρωπαϊκής Ένωσης* L95/1.

³Οδηγία (ΕΕ) 2018/1808 του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου της 14ης Νοεμβρίου 2018 για την τροποποίηση της οδηγίας 2010/13/ΕΕ για τον συντονισμό ορισμένων νομοθετικών, κανονιστικών και διοικητικών διατάξεων των κρατών μελών σχετικά με την παροχή υπηρεσιών οπτικοακουστικών μέσων (οδηγία για τις υπηρεσίες οπτικοακουστικών μέσων) ενόψει των μεταβαλλόμενων συνθηκών της αγοράς, *Επίσημη Εφημερίδα της Ευρωπαϊκής Ένωσης* L303/69.

καθίστανται συνεχώς και προοδευτικά ολοένα και περισσότερο προσβάσιμες σε άτομα με αναπηρίες μέσω αναλογικών μέτρων.

Ακόμα,

Οι πάροχοι υπηρεσιών μέσων επικοινωνίας οφείλουν να αυξάνουν, συνεχώς και προοδευτικά, την προσβασιμότητα των υπηρεσιών τους σε άτομα με αναπηρίες. Η προσβασιμότητα στις υπηρεσίες επιτυγχάνεται, ιδίως, με τον υποτιτλισμό των προγραμμάτων, τη χρήση νοηματικής γλώσσας, την ακουστική περιγραφή και τον προφορικό υποτιτλισμό.

Και:

Τα μέσα επίτευξης της προσβασιμότητας στις υπηρεσίες οπτικοακουστικών μέσων σύμφωνα με την οδηγία 2010/13/ΕΕ θα πρέπει να περιλαμβάνουν, χωρίς ωστόσο να πρέπει να περιορίζονται σε αυτά, νοηματική γλώσσα, υποτιτλισμό για τους κωφούς και τα άτομα με προβλήματα ακοής, εκφωνούμενους υποτίτλους και ακουστική περιγραφή.

Η Ελλάδα, ως κράτος μέλος της Ευρωπαϊκής Ένωσης, με τον Νόμο 4779/2021⁴ ενσωμάτωσε την Οδηγία (ΕΕ) 2010/13 του Ευρωπαϊκού Συμβουλίου και του Συμβουλίου και την τροποποίηση αυτής (ΕΕ) 2018/1808 στην νομοθεσία της. Αναφορικά, το άρθρο 41 αναφέρει:

6. Η μετάδοση δελτίων ειδήσεων στη νοηματική γλώσσα, με ταυτόχρονη αναγραφή υποτίτλων, διάρκειας τουλάχιστον επτά (7) λεπτών της ώρας μεταξύ των ωρών 15:00 έως 23:00 είναι υποχρεωτική για τους παρόχους γενικού ενημερωτικού περιεχομένου. Οι παρουσιαστές της ελληνικής νοηματικής γλώσσας επιλέγονται από τους παρόχους περιεχομένου μετά από γνώμη της Ομοσπονδίας Κωφών Ελλάδος. Οι παραπάνω ελάχιστες υποχρεώσεις δεν εμποδίζουν τους παρόχους περιεχομένου στην ανάληψη πρόσθετων πρωτοβουλιών προς εξυπηρέτηση των κωφών και βαρήκων ατόμων, σύμφωνα με το άρθρο 7 της Οδηγίας (ΕΕ) 2010/13, όπως έχει ενσωματωθεί στην εθνική έννομη τάξη.

7. Τουλάχιστον τέσσερις (4) ώρες την εβδομάδα από τις αναφερόμενες στην περ. β' της παρ. 2 κατηγορίες εκπομπών μεταδίδονται υποχρεωτικά με ταυτόχρονη αναγραφή υποτίτλων στην ελληνική γλώσσα από τους παρόχους γενικού ενημερωτικού περιεχομένου και μεταξύ των ωρών 17.00 - 23.00. Οι πάροχοι μη ενημερωτικού περιεχομένου υπόκεινται στην υποχρέωση μετάδοσης τηλεοπτικών προγραμμάτων με τρόπο που να εξασφαλίζει την πρόσβαση των ατόμων με αναπηρία, κατά ποσοστό τρία τοις εκατό (3%) τουλάχιστον του εβδομαδιαίου προγραμματισμού μεταδόσεών τους. Οι υποχρεώσεις της παρούσας εφαρμόζονται με την επιφύλαξη του άρθρου 7 της Οδηγίας (ΕΕ) 2010/13, όπως έχει ενσωματωθεί στην εθνική έννομη τάξη.

⁴Νόμος 4779/2021, άρθρο 41, παρ. 6-7, Ενσωμάτωση στην εθνική νομοθεσία της Οδηγίας (ΕΕ) 2010/13 του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου της 10ης Μαρτίου 2010 για τον συντονισμό ορισμένων νομοθετικών, κανονιστικών και διοικητικών διατάξεων των κρατών μελών σχετικά με την παροχή υπηρεσιών οπτικοακουστικών μέσων, όπως έχει τροποποιηθεί με την Οδηγία (ΕΕ) 2018/1808 του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου της 14ης Νοεμβρίου 2018 και άλλες διατάξεις αρμοδιότητας της Γενικής Γραμματείας Επικοινωνίας και Ενημέρωσης (ΦΕΚ 27/Α/20-2-2021).

Ακόμα, σύμφωνα με την Κοινή Υπουργική Απόφαση 3586/2018⁵ που αφορά τη διασφάλιση της πρόσβασης των Ατόμων με Αναπηρία στις υπηρεσίες των παρόχων υπηρεσιών μέσων μαζικής ενημέρωσης και επικοινωνίας:

1. Οι αδειοδοτημένοι πάροχοι περιεχομένου επίγειας ψηφιακής τηλεοπτικής ευρυεκπομπής ελεύθερης λήψης εθνικής ή περιφερειακής εμβέλειας, περιεχομένου ενημερωτικού ή μη, γενικής ή ειδικής στόχευσης υποχρεούνται ανάλογα με το περιεχόμενο της άδειάς τους να:

α) μεταδίδουν δελτία ειδήσεων στην ελληνική νοηματική γλώσσα με ταυτόχρονη αναγραφή υποτίτλων στην ελληνική γλώσσα διάρκειας τουλάχιστον επτά (7) λεπτών της ώρας ημερησίως μεταξύ των ωρών 17.00 έως 23.00 καθώς και στα κεντρικά δελτία ειδήσεων και καθ' όλη τη διάρκεια αυτών πρέπει να διασφαλίζεται η ροή όλων των εθνικών και διεθνών ειδήσεων με τη μορφή κυλιόμενων τίτλων με χαμηλή ταχύτητα·

β) μεταδίδουν τηλεοπτικό πρόγραμμα περιεχομένου ενημερωτικού ή μη, όπως εκπομπές λόγου, τέχνης, πολιτισμού και θεάτρου, εκπομπές ενημερωτικές, ποικίλης ύλης, ελαφράς ψυχαγωγίας (τηλεπαιχνίδια, θεάματα, εκδηλώσεις κ.λπ.), ελληνικές σειρές, παιδικές εκπομπές, ντοκιμαντέρ, εκπομπές αθλητικού περιεχομένου με ταυτόχρονη αναγραφή υποτίτλων στην ελληνική γλώσσα, τουλάχιστον τέσσερις (4) ώρες την εβδομάδα μεταξύ των ωρών 17.00 έως 23.00.

Ειδικά οι πάροχοι περιεχομένου μη ενημερωτικού προγράμματος υποχρεούνται να μεταδίδουν τηλεοπτικό πρόγραμμα με ταυτόχρονη αναγραφή υποτίτλων στην ελληνική γλώσσα κατά ποσοστό τουλάχιστον τρία τοις εκατό (3%) του εβδομαδιαίου προγραμματισμού μεταδόσεών τους.

2. Η ΕΡΤ Α.Ε. ως πάροχος δημόσιας ραδιοτηλεοπτικής υπηρεσίας και σύμφωνα με την παρ. 6 του άρθρου 2 του ν. 4173/2013 υποχρεούται να:

α) μεταδίδει δελτία ειδήσεων στην ελληνική νοηματική γλώσσα με ταυτόχρονη αναγραφή υποτίτλων στην ελληνική γλώσσα διάρκειας τουλάχιστον δεκατεσσάρων (14) λεπτών της ώρας μεταξύ των ωρών 17.00 έως 23.00 ημερησίως καθώς και στα κεντρικά δελτία ειδήσεων και καθ' όλη τη διάρκεια αυτών πρέπει να διασφαλίζεται η ροή όλων των εθνικών και διεθνών ειδήσεων με τη μορφή κυλιόμενων τίτλων με χαμηλή ταχύτητα·

β) μεταδίδει τηλεοπτικό πρόγραμμα περιεχομένου ενημερωτικού ή μη, όπως εκπομπές λόγου, τέχνης, πολιτισμού και θεάτρου, εκπομπές ενημερωτικές, ποικίλης ύλης, ελαφράς ψυχαγωγίας (τηλεπαιχνίδια, θεάματα, εκδηλώσεις κ.λπ.), ελληνικές σειρές, παιδικές εκπομπές, ντοκιμαντέρ, εκπομπές αθλητικού περιεχομένου με ταυτόχρονη αναγραφή υποτίτλων τουλάχιστον δώδεκα (12) ώρες την εβδομάδα εκ των οποίων δύο (2) ώρες με ακουστική περιγραφή εικόνας μεταξύ των ωρών 17.00 έως 23.00.

3. Οι πάροχοι τηλεοπτικών συνδρομητικών υπηρεσιών υποχρεούνται να:

α) μεταδίδουν δελτία ειδήσεων στην ελληνική νοηματική γλώσσα με ταυτόχρονη αναγραφή υποτίτλων στην ελληνική γλώσσα διάρκειας τουλάχιστον πέντε (5) λεπτών της ώρας

⁵Κοινή Υπουργική Απόφαση 3586/2018, άρθρο 3, παρ. 1-4, Καθορισμός των μέσων, της διαδικασίας καθώς και κάθε άλλου θέματος τεχνικού ή λεπτομερειακού χαρακτήρα για την διασφάλιση της πρόσβασης των Ατόμων με Αναπηρία στις υπηρεσίες των παροχών υπηρεσιών μέσων μαζικής ενημέρωσης και επικοινωνίας (ΦΕΚ 5491/6-12-2018).

ημερησίως εφόσον στο πρόγραμμά τους περιλαμβάνονται ενημερωτικές εκπομπές καθώς και στα κεντρικά δελτία ειδήσεων και καθ' όλη τη διάρκεια αυτών πρέπει να διασφαλίζεται η ροή όλων των εθνικών και διεθνών ειδήσεων με τη μορφή κυλιόμενων τίτλων με χαμηλή ταχύτητα.

β) μεταδίδουν εκπομπές μη ενημερωτικού περιεχομένου με ταυτόχρονη αναγραφή υποτίτλων στην ελληνική γλώσσα και ακουστική περιγραφή εικόνας διάρκειας τουλάχιστον μίας (1) ώρας μηνιαίως.

4. Οι πάροχοι μη γραμμικών υπηρεσιών οπτικοακουστικών μέσων οφείλουν να μεταδίδουν περιεχόμενο με ταυτόχρονη αναγραφή υποτίτλων στην ελληνική γλώσσα σε ποσοστό τουλάχιστον είκοσι τοις εκατό (20%) του καταλόγου τους. Εάν ο κατάλογος επιλογών (menu) που διαθέτουν περιλαμβάνει και δελτία ειδήσεων, στην περίπτωση αυτή το δελτίο που μεταδίδεται στη ελληνική νοηματική γλώσσα με ταυτόχρονη αναγραφή υποτίτλων περιλαμβάνει τις σημαντικότερες ειδήσεις της ημέρας και καλύπτει διάρκεια τουλάχιστον δύο (2) πρώτων λεπτών της ώρας.

Ωστόσο, παρά το νομικό πλαίσιο εν ισχύ, η κατάσταση ακόμα δεν φαίνεται να είναι ευνοϊκή για τα άτομα με αναπηρία, καθώς συχνά παραγκωνίζονται σε θέματα ενημέρωσης και ψυχαγωγίας. Για παράδειγμα, σύμφωνα με την Ομοσπονδία Κωφών Ελλάδος, οι δηλώσεις του Πρωθυπουργού στις 9 και 11 Μαρτίου 2021 δεν συνοδεύονταν ούτε από διερμηνεία στην νοηματική γλώσσα αλλά ούτε κι από υποτιτλισμό, στερώντας από τα άτομα με αναπηρία την πρόσβαση στην ενημέρωση. Ακόμη, παρά το γεγονός ότι υπάρχει πληθώρα ξενόγλωσσων προγραμμάτων που προβάλλονται με διαγλωσσικούς υπότιτλους στην τηλεόραση, οι υπότιτλοι δεν είναι προσαρμοσμένοι για τα άτομα με προβλήματα ακοής, όσον αφορά την ταχύτητα ανάγνωσης και την περιγραφή των ηχητικών εφέ και των ομιλητών.

Παρόλα αυτά, τα τελευταία χρόνια γίνονται κάποιες κινήσεις προς την προσβασιμότητα. Όσον αφορά τη δημόσια τηλεόραση, από τις 15/11/2019 το κανάλι Alpha διαθέτει ελληνικούς υπότιτλους, ειδικά διαμορφωμένους για κ/Κωφά και βαρήκοα άτομα στην προβολή των επεισοδίων των σειρών «Κρατάς μυστικό;», «Σπίτι Είναι», «Μην αρχίζεις τη μουρμούρα» και «Το Σόι σου». Για να γνωρίζουν οι θεατές ότι τα συγκεκριμένα προγράμματα διαθέτουν υπότιτλους, πριν από την έναρξή τους προβάλλεται σχετική ενημερωτική κάρτα και καθ' όλη τη διάρκεια του προγράμματος υπάρχει η ένδειξη CC (closed captions: κλειστές λεζάντες) στην οθόνη, η οποία αποτελεί το παγκόσμιο σύμβολο για τους συγκεκριμένους υπότιτλους (Μελάς, 2019). Επίσης, από τις 21 Ιανουαρίου 2021, η EPT διαθέτει κάποιες από τις τηλεοπτικές της σειρές με υπότιτλους για κ/Κωφούς και βαρήκοους, που συνοδεύονται από την αντίστοιχη ένδειξη στην οθόνη, και στοχεύει στην ενσωμάτωση της συγκεκριμένης δυνατότητας και στην ψηφιακή της πλατφόρμα ERTFLIX. Ακόμα, από τις 24 Νοεμβρίου 2019, το κανάλι Star προσφέρει την υπηρεσία επιλέξιμων ελληνικών υποτίτλων για τους κ/Κωφούς και βαρήκοους στις ελληνικές ταινίες που προβάλλονται κάθε Κυριακή. Η ενεργοποίηση των υποτίτλων γίνεται από τον τηλεθεατή, ενώ καθ' όλη τη διάρκεια της προβολής θα υπάρχει η αντίστοιχη ένδειξη στην οθόνη.

Όσον αφορά τον κινηματογράφο, από την 57^η του διοργάνωση και μέχρι σήμερα, το Φεστιβάλ Κινηματογράφου Θεσσαλονίκης, με χορηγό προσβασιμότητας το Ίδρυμα Ωνάση και τη Στέγη του Ίδρυματος Ωνάση, έχει εντάξει την προσβασιμότητα στο πρόγραμμά του,

τόσο όσον αφορά την πρόσβαση των ατόμων με κινητική αναπηρία στις αίθουσες όσο και την προβολή των ταινιών με ακουστική περιγραφή για τυφλούς και άτομα με προβλήματα όρασης και με υπότιτλους για Κ/κωφούς και βαρήκοους. Κάθε χρόνο έκτοτε προβάλλονται δυο καθολικά προσβάσιμες ταινίες με υπότιτλους για Κ/κωφούς και βαρήκοους και ακουστική περιγραφή για τυφλούς και άτομα με προβλήματα όρασης στο φεστιβάλ, ενώ πολλές ακόμα ταινίες διαθέτουν προσαρτημένους υπότιτλους βάσει διαλόγων, ώστε να μπορούν να τις παρακολουθήσουν κωφοί και βαρήκοοι θεατές. Επιπλέον, το 2015, σε συνεργασία με το Διεθνές Φεστιβάλ Κινηματογράφου της Αθήνας, η Κίνηση Καλλιτεχνών με Αναπηρία οργάνωσε την προβολή 8 ταινιών με υπότιτλους βάσει διαλόγων, καθώς και την προβολή της «Μικράς Αγγλίας» και με ακουστική περιγραφή αλλά και με υπότιτλους για Κ/κωφούς και βαρήκοους.

Συνεπώς, παρατηρούμε πως, αν και καθυστερημένα, πραγματοποιούνται σημαντικά βήματα προς την προσβασιμότητα. Πρόκειται, ωστόσο, για μεμονωμένες δράσεις που γίνονται έπειτα από τον αγώνα των ενδιαφερομένων και των συλλόγων τους κι όχι έπειτα από την εφαρμογή της ευρωπαϊκής νομοθεσίας και την απαίτηση του συνόλου των Ελλήνων πολιτών (Κοντογιάννη, 2016).

10 Το Κείμενο-Στόχος – Η Ταινία

Στην επίσημη ελληνική ιστοσελίδα της Disney, βρίσκουμε την εξής περιγραφή της ταινίας:

Γιατί η Έλσα γεννήθηκε με μαγικές δυνάμεις; Οι αλήθειες για το παρελθόν την περιμένουν καθώς η ίδια τολμά προς το άγνωστο—στα μαγεμένα δάση και τις σκοτεινές θάλασσες πέρα από την Αρεντέλα. Οι απαντήσεις την καλούν, αλλά ταυτόχρονα απειλούν και το βασίλειό της. Μαζί με την Άννα, τον Κρίστοφ, τον Όλαφ και τον Σβεν, θα αντιμετωπίσει ένα επικίνδυνο μα και συναρπαστικό ταξίδι ταυτόχρονα. Στο Ψυχρά κι Ανάποδα, η Έλσα φοβόταν ότι οι δυνάμεις της ήταν υπερβολικά δυνατές για αυτόν τον κόσμο. Στο Ψυχρά κι Ανάποδα 2, θα πρέπει να ελπίζει ότι είναι αρκετές.

Το *Frozen II*, ή όπως κυκλοφόρησε στην ελληνική αγορά *Ψυχρά Κι Ανάποδα II*, είναι μια αμερικανική ταινία κινουμένων σχεδίων της Walt Disney Studios. Προβλήθηκε για πρώτη φορά στις κινηματογραφικές αίθουσες στις 22 Νοεμβρίου 2019. Είναι η 10^η πιο επικερδής ταινία όλων των εποχών, με εισπρακτική επιτυχία 1.450 δισεκατομμυρίων δολαρίων παγκοσμίως. Αποτελεί τη συνέχεια της εξαιρετικά επιτυχημένης ταινίας της Walt Disney Studios, *Frozen* (ή *Ψυχρά κι Ανάποδα*), η οποία επαινέθηκε τόσο για το οπτικά εφέ και το σενάριο της, όσο και για τη μουσική και τις ερμηνείες. Μάλιστα, κέρδισε δυο βραβεία Όσκαρ, «Καλύτερης Ταινίας Κινουμένων Σχεδίων» και «Καλύτερου Πρωτότυπου Τραγουδιού» για το τραγούδι «Let It Go» (στα ελληνικά «Και Ξεχνώ»), καθώς και πολλές ακόμα διακρίσεις και επαίνους. Το *Frozen II* επίσης κέρδισε την υποψηφιότητα για βραβείο Όσκαρ «Καλύτερου Πρωτότυπου Τραγουδιού» για το τραγούδι «Into the Unknown».

Το *Frozen II* έχει μεταγλωττιστεί σε 46 γλώσσες. Η ταινία έχει λάβει σε γενικές γραμμές καλές κριτικές, αν και δεν συναγωνίζεται τον προκάτοχό της, που έχει κυριολεκτικά αφήσει ιστορία στον χώρο των κινουμένων σχεδίων, καθώς έχει θεωρηθεί από κριτικούς ως η καλύτερη ταινία κινουμένων σχεδίων της Disney από την περίοδο της Αναγέννησης του στούντιο (1989-1999).

Το *Frozen II* λαμβάνει χώρα τρία χρόνια μετά την πρώτη ταινία, όπου η βασίλισσα της Άρεντελ, η Έλσα, ξαφνικά αρχίζει να ακούει μια μυστηριώδη φωνή που φαίνεται να την καλεί στον Βορρά. Μαζί με την αδερφή της, την πριγκίπισσα Άννα, τον Κριστόφ, τον Σβεν και, φυσικά, τον Όλαφ, τον αγαπητό σε όλους μαγικό χιονάνθρωπο, ξεκινούν μια νέα περιπέτεια για να βρουν την αλήθεια πίσω από τις μαγικές δυνάμεις της Έλσα και να σώσουν το βασίλειο της Άρεντελ από την καταστροφή, που έχει τις ρίζες της στο παρελθόν.

Επιλέξαμε τη συγκεκριμένη ταινία ως αντικείμενο της παρούσας εργασίας για διάφορους λόγους. Αφενός, πρόκειται για μια πολύ πρόσφατη ταινία, καθώς κυκλοφόρησε μόλις ενάμιση χρόνο πριν, και, αφετέρου, αποτελεί μια ιδιάζουσα περίπτωση υποτιτλισμού, καθώς περιλαμβάνει επτά τραγούδια, τα οποία αποτελούν κομμάτι της αφήγησης και, συνεπώς, πρέπει να μεταφραστούν, με ό,τι δυσκολίες συνεπάγεται ένα τέτοιο εγχείρημα.

10.1 Οι Συντελεστές της Ταινίας

Σκηνοθεσία	Chris Buck Jennifer Lee
Παραγωγή	Peter Del Vecho
Σενάριο	Jennifer Lee
Τραγούδια	Robert Lopez Kristen Anderson-Lopez
Μουσική επένδυση	Christophe Beck

Διεύθυνση μεταγλώττισης	Μαρία Πλακίδη
Μουσική επιμέλεια	Άλεξ Βακαντής
Μετάφραση	Ελένη Κουβοπούλου
Στίχοι	Ηλίας Ματάμης
Καλλιτεχνική επιμέλεια	Boualem Lamhene Virginie Courgenay
Στούντιο μεταγλώττισης	Sierra Post
Στούντιο ηχογράφησης	Shepperton International

Χαρακτήρες	Ηθοποιοί φωνής (αγγλικά)	Ηθοποιοί φωνής (ελληνικά)
Έλσα	Idina Menzel	Σία Κοσκινά
Άννα	Kristen Bell	Βάσια Ζαχαροπούλου
Κριστόφ, Σβεν	Jonathan Groff	Φοίβος Ριμένας
Όλαφ	Josh Gad	Πάνος Μουζουράκης
Ματίας	Sterling K. Brown	Πέτρος Δαμουλής
Ιντούνα	Evan Rachel Wood	Τάμτα
Άγκναρ	Alfred Molina	Θανάσης Κουρλαμπάς
Ράιντερ	Jason Ritter	Γιώργος Σκουφής
Γιελένα	Martha Plimpton	Βίνα Παπαδοπούλου

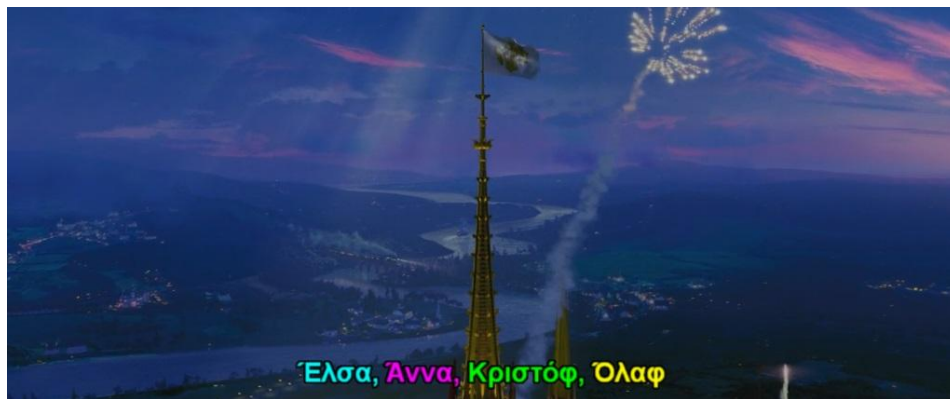
11 Η Μεταφραστική Διαδικασία – Μεθοδολογία

Παρά το γεγονός ότι η ταινία έχει ήδη κυκλοφορήσει τόσο υποτιτλισμένη στα ελληνικά όσο και μεταγλωττισμένη, αποφασίσαμε να αγνοήσουμε τις εκδοχές αυτές στην εργασία μας. Χρησιμοποιήσαμε ως κείμενο-πηγή την πρωτότυπη (αγγλόφωνη) ταινία. Η επιλογή αυτή ήταν συνειδητή, καθώς μας ενδιέφερε η περίπτωση του διαγλωσσικού υποτιτλισμού για κ/κωφούς και βαρήκοους, δεδομένου ότι αποτελεί ένα είδος υποτιτλισμού που δεν απαντάται συχνά, ειδικά στην Ελλάδα. Και φυσικά, σκοπός της εργασίας μας ήταν να δημιουργήσουμε εκ νέου υπότιτλους για να καταγράψουμε τη διαδικασία αυτή. Ως εκ τούτου, θα ήταν άστοχο να συμβουλευτούμε και να βασιστούμε στη μεταγλωττισμένη έκδοση. Το μόνο που διατηρήσαμε ήταν η επίσημη απόδοση του τίτλου της ταινίας, «Ψυχρά κι Ανάποδα».

Για τον υποτιτλισμό της ταινίας, δημιουργήσαμε εξ ακοής υπότιτλους, οι οποίοι προσαρμόστηκαν στο οπτικοακουστικό υλικό, χρησιμοποιώντας τα προγράμματα υποτιτλισμού Subtitle Edit και Aegisub. Κατά κύριο λόγο, βασιστήκαμε στις μεταφραστικές οδηγίες του Netflix, καθώς αποτελούν έναν ολοκληρωμένο οδηγό που διατίθεται ελεύθερος στο διαδίκτυο και αποτελεί ένα σημαντικό δείγμα της αγοράς σήμερα. Ωστόσο, αν και χρησιμοποιήσαμε τις οδηγίες του Netflix ως οδηγό, θεωρήσαμε σκόπιμο να παρεκκλίνουμε στα σημεία που διαφωνούσαμε, κάτι που θα αναλύσουμε περαιτέρω στη συνέχεια.

Σε γενικές γραμμές, οι προδιαγραφές στις οποίες βασιστήκαμε είναι οι εξής:

- Οι χαρακτήρες ανά δευτερόλεπτο (characters per second, cps), που αφορούν την ταχύτητα ανάγνωσης, ως επί το πλείστον δεν ξεπερνούν τους 13. Στις ελάχιστες περιπτώσεις όπου αυτό δεν ήταν δυνατόν (σε 39 από τους 1447 υπότιτλους, δηλαδή στο 2,7% του συνόλου των υποτίτλων), οι χαρακτήρες ανά δευτερόλεπτο διατηρήθηκαν μεταξύ 13-16.
- Οι χαρακτήρες ανά γραμμή υποτίτλου (character per line, cpl) ήταν 42.
- Η ελάχιστη διάρκεια των υπότιτλων ήταν 1 δευτερόλεπτο, ενώ η μέγιστη 7 δευτερόλεπτα.
- Οι περιγραφές των ηχητικών εφέ και της μουσικής, καθώς και τα ονόματα των χαρακτήρων που μιλούν στην εκάστοτε περίπτωση, παρουσιάζονται εντός αγκυλών [].
- Οι υπότιτλοι εμφανίζονται στο κέντρο της οθόνης, με κεντρική στοίχιση. Στην περίπτωση όπου υπάρχει διάλογος εντός ενός υποτίτλου, η κάθε γραμμή ξεκινάει με μια παύλα (-) για να υποδηλώσει την ύπαρξη διαλόγου.
- Για τους υπότιτλους χρησιμοποιήθηκε λευκό χρώμα, με εξαίρεση τους τέσσερις πρωταγωνιστές της ταινίας, στους οποίους αποδίδονται καθ' όλη τη διάρκεια της ταινίας τα εξής χρώματα: Έλσα – **κυανό**, Άννα – **φούξια**, Κριστόφ – **πράσινο** και Όλαφ – **κίτρινο**. Τα ονόματα των πρωταγωνιστών και το χρώμα που αποδίδεται στον καθένα εμφανίζονται στον πρώτο υπότιτλο της ταινίας.

Εικόνα 1. Επεξηγηματικός υπότιτλος ανάθεσης χρωμάτων.

Εικόνα 2. Περιγραφή συναισθήματος.

Εικόνα 3. Περιγραφή ύφους.

Εικόνα 4. Περιγραφή μουσικής.

Εικόνα 5. Περιγραφή ηχητικού εφέ.

Ένα πολύ σημαντικό σημείο απόκλισης από τις οδηγίες ήταν η ταχύτητα ανάγνωσης, όπου το Netflix ορίζει πως για τους διαγλωσσικούς υπότιτλους η ταχύτητα ανάγνωσης για τους ενήλικες είναι 17cps και για τα παιδιά 13cps. Αντίθετα, στην περίπτωση του υποτιτλισμού για κ/Κωφούς και βαρήκοους, βλέπουμε πως οι προδιαγραφές αυτές αλλάζουν, μάλιστα αυξάνονται στους 20cps και 17cps αντίστοιχα. Ωστόσο, γνωρίζουμε πως τα κωφά άτομα διαβάζουν με χαμηλότερη ταχύτητα από τους ακούντες (Neves, 2008: 135-6). Μάλιστα, η αναγνωστική ικανότητα των προγλωσσικά κωφών συνάδει με εκείνη των εννιάχρονων ακούντων παιδιών, δηλαδή 90-120 λέξεις ανά λεπτό ή 1-2 λέξεις ανά δευτερόλεπτο, όπως αναφέραμε και παραπάνω (Pereira, 2010: 91). Αν λάβουμε υπόψη μας ότι η ταινία προορίζεται κυρίως για ένα παιδικό-νεανικό κοινό, καταλαβαίνουμε πως οι προδιαγραφές όπως ορίζονται από το Netflix δεν συνάδουν με την πραγματικότητα. Γι' αυτόν τον λόγο, επιλέξαμε να μείνουμε στους 13 χαρακτήρες ανά δευτερόλεπτο, ώστε να είμαστε πιο κοντά στην αναγνωστική ικανότητα του κοινού-στόχος μας.

Για τον υποτιτλισμό των τραγουδιών της ταινίας, χρησιμοποιήσαμε το «εφέ καραόκε». Στην περίπτωσή μας, όλα τα τραγούδια αποτελούν αναπόσπαστο κομμάτι της πλοκής της ταινίας, και συνεπώς έπρεπε να υποτιτλιστούν. Από τις επιλογές που προτείνει ο Franzon (2008: 376) στην μεταφράστρια που καλείται να μεταφράσει τραγούδια, ακολουθήσαμε την πέμπτη επιλογή, αυτή της προσαρμογής της μετάφρασης στην υπάρχουσα μουσική. Φυσικά, λάβαμε υπόψη τα κριτήρια που θέτει ο Low (2003: 92) περί φυσικότητας του μεταφράσματος, ομοιοκαταληξίας, ρυθμού, δυνατότητας να τραγουδηθεί και νοήματος. Έγινε προσπάθεια να πληρούνται και τα πέντε κριτήρια, καθώς αφενός το νόημά τους είναι καθοριστικό για την εξέλιξη της ιστορίας και αφετέρου γιατί η μουσικότητα αποτελεί αναπόσπαστο κομμάτι των ταινιών κινουμένων σχεδίων της Disney. Σε περίπτωση που θα επιλέγαμε μια μετάφραση που ενδεχομένως θα βρισκόταν πιο κοντά στο πρωτότυπο, αλλά ταυτόχρονα θα έχανε κάθε είδους μουσικότητα, αυτομάτως θα στερούσαμε από το βαρήκοο και το κ/Κωφό κοινό μας το πολύ χαρακτηριστικό αυτό γνώρισμα των ταινιών κινουμένων σχεδίων της Disney. Επίσης, είναι εμφανές πως οι χαρακτήρες τραγουδούν και, συνεπώς, θα ήταν ακόμα πιο έντονος ο αποκλεισμός τους από τη μουσική αν δεν επιλέγαμε να μεταφράσουμε τα τραγούδια διατηρώντας την μουσικότητά τους.

Έτσι, το εφέ καραόκε ήταν μια προσθήκη που θεωρήσαμε πως θα βοηθούσε τον θεατή να ακολουθήσει τη μουσική, στην περίπτωση του βαρήκοου κοινού, και θα έδινε μια αίσθηση του ρυθμού για το κωφό κοινό. Πρακτικά, κάθε φορά που ένας χαρακτήρας αρχίζει να τραγουδάει, ο κάθε στίχος εμφανίζεται στην οθόνη αρχικά σε λευκό χρώμα και στη συνέχεια χρωματίζεται με το χρώμα που έχει αποδοθεί στον κάθε χαρακτήρα, λέξη προς λέξη, ενώ εκείνος ή εκείνη τραγουδά.

Εικόνα 6. Εφέ καραόκε.

Εικόνα 7. Εφέ καραόκε.

Όσον αφορά τη μετάφραση των τραγουδιών, το πρώτο μας μέλημα ήταν η διατήρηση του ρυθμού και της ομοιοκαταληξίας και, κατ' επέκταση, η απόδοση του νοήματος του πρωτοτύπου. Για τη διατήρηση του ρυθμού, μετρούσαμε τις συλλαβές που απάρτιζαν τον κάθε στίχο και, στη συνέχεια, προσπαθούσαμε να προσαρμόσουμε την απόδοση του νοήματος στον αριθμό των συλλαβών:

Υπότιτλος	Πρωτότυπο	Απόδοση	Αριθμός συλλαβών
106	Where the Northwind	Στου ανέμου	4
168	Like how I'm holding on tight to you	Γι' αυτό σφιχτά τώρα σε κρατώ	9
205	May our good luck last, may our past be past	Να' μαστε καλά, ξέχνα τα παλιά	10

352	Into the unknown	Στ' άγνωστο θα βγω	5
-----	------------------	--------------------	---

Σε περιπτώσεις όπου, για παράδειγμα, η τελευταία συλλαβή είχε μεγαλύτερη διάρκεια, στην απόδοση προσθέσαμε επιπλέον συλλαβές προκειμένου να διατηρήσουμε το νόημα, λαμβάνοντας, ωστόσο, υπόψη ότι σε περίπτωση προφορικής απόδοσης θα διατηρούνταν και πάλι ο ρυθμός:

1073	Are you the one I've been looking for all of my life? (13 συλλαβές)	Άραγε εσένα έψαχνα σ' όλη μου τη ζωή; (14 συλλαβές)
------	--	---

Εικόνα 8. Προσθήκη επιπλέον συλλαβής.

Αφότου διασφαλίσουμε τον ρυθμό, την ομοιοκαταληξία και τη φυσικότητα των τραγουδιών, προσέξαμε, φυσικά, να διατηρηθεί και το νόημα. Κατά περιπτώσεις, υπάρχει αντιστοιχία στίχο προς στίχο:

540	This will all make sense when I am older	Όλα θα 'χουν νόημα σαν μεγάλος
879	But now I'm lost in the woods	Μα τώρα έχω χαθεί
1057	Every inch of me is trembling	Τρέμει όλο το κορμί μου

Σε κάποιες άλλες περιπτώσεις, η αντιστοιχία προκύπτει από τη συνέχιση του νοήματος στον επόμενο στίχο:

113-114	In her waters / Deep and true	Στα νερά του / Ποταμού
1113-114	Grow yourself / Into something new	Γίνε πια / Κάτι μαγικό

Γενικά, αντιμετωπίσαμε το κάθε τραγούδι σαν σύνολο, προτιμώντας να αποδοθεί το συνολικό νόημα στη μετάφραση, παρά να φροντίσουμε να υπάρχει νοηματική αντιστοιχία στον κάθε στίχο μεμονωμένα. Θεωρούμε πως με αυτόν τον τρόπο επιτεύχθηκε τόσο η φυσικότητα της απόδοσης, όπως και η διατήρηση του ρυθμού στο εκάστοτε τραγούδι.

Όσον αφορά το τεχνικό κομμάτι, η χρήση του εφέ караόке έγινε αρκετά ερασιτεχνικά, καθώς η αίσθηση της μουσικότητας μπορεί να αποδοθεί ακόμα πιο αποτελεσματικά αν οι στίχοι χρωματίζονται κατά συλλαβή ή ακόμα και κατά γράμμα ενώ

τραγουδιούνται, δείχνοντας ακόμα πιο ξεκάθαρα τότε μια συλλαβή έχει μεγαλύτερη διάρκεια, τότε ο στίχος έχει πιο γρήγορο ρυθμό και ούτω καθεξής. Στην περίπτωση μας, μια τέτοια λεπτομερής προσθήκη απέβη υπερβολικά χρονοβόρα για τα δεδομένα της παρούσας εργασίας, ωστόσο ελπίζουμε στην υλοποίησή της σε μελλοντικό χρόνο και προτρέπουμε όποιον υιοθετήσει αυτήν την τεχνική να το αποτολμήσει, καθώς θεωρούμε πως θα βελτιώσει ακόμα περισσότερο την εμπειρία του κ/Κωφού και βαρήκοου κοινού όσον αφορά την πρόσληψη των τραγουδιών.

Προχωρώντας στη μετάφραση των διαλόγων, υπήρχαν πολλές παράμετροι που έπρεπε να λάβουμε υπόψη μας, όπως η ταχύτητα ανάγνωσης, η ηλικία του κοινού, η πλοκή και το ύφος. Λαμβάνοντας υπόψη τόσο τους τεχνικούς όσο και τους γλωσσικούς περιορισμούς που θέτει ο υποτιτλισμός, οι Díaz Cintas & Remael προτείνουν την τεχνική της μείωσης, μερικής ή ολικής (partial or total reduction). Η πρώτη επιτυγχάνεται με τη συμπύκνωση (condensation) του πρωτότυπου κειμένου, ενώ η δεύτερη με τη διαγραφή ή την παράλειψη (omission) λεξικών όρων του πρωτοτύπου. Πολύ συχνά οι δυο τεχνικές εφαρμόζονται συνδυαστικά, παραλείποντας ό,τι κρίνεται περιττό για την κατανόηση του νοήματος και αναδιατυπώνοντας (reformulation) ό,τι είναι σημαντικό όσο το δυνατόν πιο περιεκτικά, προσέχοντας όμως να διατηρείται μια φυσικότητα στη γλώσσα-στόχος (2014: 146).

Δυστυχώς, δεδομένης της δημιουργικής φύσης του υποτιτλισμού, δεν υπάρχουν αυστηρές οδηγίες σχετικά με το τι πρέπει να συμπυκνωθεί, να παραλειφθεί ή να αναδιατυπωθεί και τότε. Σε κάθε περίπτωση, πέρα από τους τεχνικούς περιορισμούς, η υποτιτλίστρια πρέπει να λαμβάνει υπόψη της τόσο το συγκείμενο της σκηνής που ανήκει ο κάθε υπότιτλος, το πώς συνδέεται με τους προηγούμενους και τους επόμενους, την πληροφοριακή του σημασία, τη σχέση του με τις οπτικά προσλαμβανόμενες πληροφορίες κ.λπ. (Díaz Cintas & Remael, 2014: 150-1). Το μόνο σίγουρο είναι πως, σχεδόν σε κάθε περίπτωση, οι υπότιτλοι αναπόφευκτα αποτελούν μια συμπυκνωμένη εκδοχή του προφορικού κειμένου-πηγή, καθώς το νόημά τους συμπληρώνεται τόσο από τα οπτικά αλλά και από τα προφορικά σήματα του οπτικοακουστικού υλικού (145).

Στην περίπτωση μας, η μετάφραση αποδείχθηκε μια σχετικά εύκολη διαδικασία. Δεν υπήρχαν σημεία που μας δημιούργησαν ιδιαίτερο πρόβλημα. Σίγουρα, η επικρατέστερη τεχνική που ακολουθήσαμε ήταν η συμπύκνωση, και ενίοτε η παράλειψη, δεδομένου ότι ο περιορισμός που τίθεται λόγω της χαμηλής ταχύτητας ανάγνωσης του κοινού-στόχος δεν επιτρέπει στην υποτιτλίστρια να διατηρήσει τις μέγιστες δυνατές πληροφορίες.

Παρόλα αυτά, δεδομένου ότι το πρωτότυπο έχει το ίδιο κοινό-στόχος από ηλικιακής άποψης, η φαίνεται πως η γλώσσα αλλά και η ταχύτητα των διαλόγων είναι προσαρμοσμένη στις ικανότητες του κοινού αυτού. Ως εκ τούτου, στην δική μας απόδοση δεν χρειάστηκε να κοπιάσουμε ιδιαίτερα για να προσαρμόσουμε το ύφος του πρωτοτύπου, εφόσον ο σκοπός της μετάφρασης συνέπιπτε με εκείνον του πρωτοτύπου.

Εικόνα 9. Συμπύκνωση.

Εικόνες 10 & 11. Διατήρηση ύφους.

Αν και χρονοβόρος, ο υποτιτλισμός της ταινίας στα ελληνικά αποδείχθηκε μια εξαιρετικά δημιουργική διαδικασία. Ιδανικά, θα θέλαμε να είχαμε τη δυνατότητα να προβάσουμε την ταινία μας σε μια ομάδα κ/Κωφών και βαρήκοων παιδιών, ώστε να μπορέσουμε να έχουμε και την ανάλογη ανατροφοδότηση από το κοινό-στόχος μας. Λόγω της πανδημίας που διανύουμε, δεν μας δόθηκε μια τέτοια ευκαιρία, ωστόσο θεωρούμε ως η ανατροφοδότηση από το κοινό είναι απαραίτητη όταν η μεταφράστρια δεν ανήκει η ίδια στο κοινό-στόχος.

12 Συμπέρασμα

Φτάνοντας στο τέλος αυτής της εργασίας, θέλουμε να συνοψίσουμε μερικές από τις σκέψεις που προέκυψαν κατά την εκπόνηση της εργασίας.

Καθ' όλη τη διαδικασία του υποτιτλισμού, προσπαθήσαμε να αξιοποιήσουμε τις πληροφορίες που αντλήσαμε συνολικά από τη βιβλιογραφία μας και, χρησιμοποιώντας τις οδηγίες του Netflix ως βασικό οδηγό μας – και παρεκκλίνοντας από αυτές όπου το κρίναμε σκόπιμο, να δημιουργήσουμε μια μετάφραση που θα εξυπηρετεί τις ανάγκες του κοινού-στόχους μας. Φυσικά, αναγνωρίζουμε πως, δεδομένου ότι δεν ανήκουμε στο κοινό-στόχο, δεν μπορούμε να κρίνουμε τη λειτουργικότητα του μεταφράσμάτος μας, παρά μόνο σε θεωρητικό επίπεδο. Υπήρχαν αρκετά σημεία κατά τη μεταφραστική διαδικασία όπου κληθήκαμε να «μαντέψουμε» τι θα ήταν πιο λειτουργικό και αποτελεσματικό για το κοινό μας. Εκ των υστέρων, ενδεχομένως η προσθήκη ενός μαύρου φόντου στους υπότιτλους να βελτίωνε την αναγνωσιμότητα, καθώς η ταινία, λόγω του είδους της, είναι αρκετά πολύχρωμη και η χρήση χρωμάτων στους υπότιτλους ενδεχομένως να δυσκολέψει την ανάγνωση. Εδώ προκύπτει και η αναγκαιότητα της συμμετοχής της υποτιτλίστριας στη διαδικασία παραγωγής των ταινιών. Ζητήματα όπως η σύγχυση των χρωμάτων σε υπότιτλους και εικόνα μπορούν να αποφευχθούν όταν ο υποτιτλισμός αποτελεί κομμάτι της ίδιας της διαδικασίας παραγωγής και δεν είναι απλά μια προσθήκη που έρχεται μετά το πέρας της δημιουργίας του προγράμματος.

Σίγουρα δεν βρισκόμαστε στο σημείο που θα έπρεπε όσον αφορά την προσβασιμότητα, τόσο σε παγκόσμιο επίπεδο, αλλά και στην Ελλάδα ειδικότερα. Παρότι γίνονται κινήσεις προς αυτήν την κατεύθυνση, είναι χρέος μας ως πολίτες αλλά και ως μεταφραστές να διεκδικούμε με όποιον τρόπο μπορούμε ίσα δικαιώματα για όλους. Ελπίζουμε πως σύντομα μεγάλες εταιρείες διανομής και παραγωγής όπως η Disney, που ήδη στοχεύουν σε ένα παγκόσμιο κοινό-στόχο, θα κάνουν ένα βήμα παραπέρα στον τομέα της προσβασιμότητας και θα ενσωματώσουν στις πρακτικές τους τον υποτιτλισμό για κ/Κωφούς και βαρήκοους, καθώς και την ακουστική περιγραφή. Δεδομένου ότι το κυρίαρχο κοινό-στόχος είναι τα παιδιά, θα ήταν καλό να μάθουν από μικρή ηλικία για το δικαίωμα στην προσβασιμότητα και να μην συμβιβάζονται όσον αφορά την ψυχαγωγία και τις ανάγκες τους, απλώς και μόνο διότι η κοινωνία θεωρεί ότι μπορούν να «βουλευτούν» με τις υπάρχουσες επιλογές, όπως ο διαγλωσσικός υποτιτλισμός. Φυσικά, ο κόσμος δεν θα αλλάξει προσφέροντας περισσότερους υπότιτλους για κ/Κωφούς και βαρήκοους, αλλά κάθε βήμα προς τη σωστή κατεύθυνση είναι υψίστης σημασίας όταν πρόκειται για ίσα δικαιώματα.

Βιβλιογραφικές Αναφορές

- De Linde, Z. & Kay, N. (2014). Processing Subtitles and Film Images. *The Translator*, 5(1), 45-60. <http://dx.doi.org/10.1080/13556509.1999.10799033>
- Díaz Cintas, J., & Remael, A. (2014), *Audiovisual Translation: Subtitling*, New York: Routledge.
- Díaz-Cintas, J. (1999). Dubbing or subtitling: The eternal dilemma. *Perspectives: Studies in Translatology*, 7(1), 31-40. <http://dx.doi.org/10.1080/0907676X.1999.9961346>
- Franzon, J. (2008). Choices in song translation: Singability in print, subtitles and sung performance. *The Translator*, 14(2), 373-399. <http://dx.doi.org/10.1080/13556509.2008.10799263>
- Lorenzo, L. (2010a). Subtitling for deaf and hard of hearing children in Spain: A case study, in Anna Matamala & Pilar Orero (eds), *Listening to Subtitles: Subtitles for the Deaf and Hard of Hearing*, 115-138. Switzerland: Peter Lang.
- Lorenzo, L. (2010b). Criteria for elaborating subtitles for deaf and hard of hearing children in Spain: A guide of good practice, in Anna Matamala & Pilar Orero (eds), *Listening to Subtitles: Subtitles for the Deaf and Hard of Hearing*, 139-147. Switzerland: Peter Lang.
- Low, P. (2003). Singable translations of songs. *Perspectives: Studies in Translatology*, 11(2), 87-103. <http://dx.doi.org/10.1080/0907676X.2003.9961466>
- Low, P. (2008). Translating songs that rhyme. *Perspectives: Studies in Translatology*, 16(1-2), 1-20. <https://doi.org/10.1080/13670050802364437>
- Neves, J. (2005) *Audiovisual Translation: Subtitling for the Deaf and Hard-of-Hearing*. London: Roehampton University. PhD Thesis.
- Neves, J. (2008). 10 fallacies about Subtitling for the d/Deaf and the hard of hearing. *The Journal of Specialised Translation*, 10, 128-143.
- Neves, J. (2009) *Interlingual Subtitling for the Deaf and Hard-of-Hearing*, in Jorge Díaz Cintas & Gunilla Anderman, *Audiovisual Translation: Language Transfer on Screen*, 151-169. UK: Palgrave Macmillan.
- Pereira A. (2010). Criteria for elaborating subtitles for deaf and hard of hearing adults in Spain: Description of a case study, in Anna Matamala & Pilar Orero (eds), *Listening to Subtitles: Subtitles for the Deaf and Hard of Hearing*, 87-102. Switzerland: Peter Lang.
- Szarkowska, A. (2012). Towards interlingual subtitling for the deaf and the hard of hearing. *Perspectives: Studies in Translatology*, 21(1), 68-81. <http://dx.doi.org/10.1080/0907676X.2012.722650>

- Tamayo, A. & Chaume, F. (2017). Subtitling for d/Deaf and Hard-of-Hearing Children: Current Practices and New Possibilities to Enhance Language Development. *Brain Sciences*, 7(75). <https://doi.org/10.3390/brainsci7070075>
- Varga, C. (2012). Childish Translation vs Translation for Children. The Subtitling of Fictional Dialogues in Cartoon Movies. *Translating Fictional Dialogue for Children and Young People*, 1, 357-377.
- Zárate, S. (2008). Subtitling for Deaf Children on British Television. *The Sign Language Translator and Interpreter*, 2(1), 15-34.
- Zárate, S. (2010). Bridging the gap between Deaf Studies and AVT for Deaf children, in Jorge Díaz Cintas, Anna Matamala & Josélia Neves, *New Insights into Audiovisual Translation and Media Accessibility: Media for All 2*, 159-174. Netherlands: Rodopi B.V.

Οπτικοακουστικό Υλικό και Ιστογραφία

Cinema for All (χ.η.). Ανακτήθηκε 23.01.21 από <https://www.filmfestival.gr/el/festival-articles-archive-gr/26184-tiff59-cinema-for-all>

Del Vecho, P. (Παραγωγός), Buck, C. & Lee, J. (Σκηνοθέτες). (2019). *Frozen II* [Κινηματογραφική ταινία κινουμένων σχεδίων]. ΗΠΑ: Walt Disney Animation Studios.

Ελληνικοί υπότιτλοι για τα άτομα με προβλήματα ακοής (2020, 3 Ιανουαρίου). Ανακτήθηκε 14.03.21 από <http://www.typologies.gr/ellinikoi-ypotitloi-gia-ta-atoma-me-provlimata-akois/>

EPT Ψηφιακή (χ.η.). Ανακτήθηκε 14.03.21 από https://el.wikipedia.org/wiki/EPT_Ψηφιακή

Greek Timed Text Style Guide (χ.η.). Ανακτήθηκε 29.10.20 από <https://partnerhelp.netflixstudios.com/hc/en-us/articles/235511047-Greek-Timed-Text-Style-Guide>

Η ζωή και τα προβλήματα των κωφών στην Ελλάδα στο μικροσκόπιο του MEGA (2020, 9 Ιουλίου). Ανακτήθηκε 23.01.21 από <https://www.tanea.gr/2020/07/09/greece/i-zoi-kai-ta-provlimata-ton-kofon-stin-ellada-sto-mikroskopio-tou-mega/>

Κοντογιάννη, Μ. (2016, 20 Μαΐου). Το δικαίωμα των ατόμων με αναπηρία στην οπτικοακουστική μετάφραση. Ανακτήθηκε 14.03.21 από https://thelanguageproject.eu/hearing_visual_disabilities_audiovisual_translation/

Μελάς, Γ. (2019, 15 Νοεμβρίου). ALPHA: ελληνικοί υπότιτλοι για άτομα με προβλήματα ακοής. Ανακτήθηκε 14.03.21 από <https://www.newsit.gr/melas-blogposts/alpha-ellinikoi-ypotitloi-gia-atoma-me-provlimata-akois/2916271/>

Μιχαλινού, Μ. (2016, 9 Μαρτίου). Ομοσπονδία Κωφών Ελλάδας: Χρωματίζοντας τους Ήχους. Ανακτήθηκε 23.01.21 από <https://www.debop.gr/deBlog/mikroi-iroes-tis-polis/omospondia-kofon-elladas-xromatizodas-tous-ixous>

«Νύχτες Πρεμιέρας» σε συνεργασία με την Κίνηση Καλλιτεχνών με Αναπηρία (2015, 28 Σεπτεμβρίου). Ανακτήθηκε 14.03.21 από <https://www.omke.gr/anakoinwseis/nyxtes-premieras-kinhsh-kallitexnwn-me-anaphria/> 57ο ΦΚΘ: Σινεμά για όλους (2016). Ανακτήθηκε 23.01.21 από <https://www.filmfestival.gr/el/professionals-gr/press/news-press-el/3344-newsid-el-2346>

Σωσώνη, Β. & Καραντζή, Ι. (2016, 7 Ιανουαρίου). Η Οπτικοακουστική Μετάφραση και η προσβασιμότητα στο οπτικοακουστικό υλικό ατόμων με αναπηρία: Υποτιτλισμός για κωφούς και βαρήκοους και ακουστική περιγραφή. Ανακτήθηκε 28.11.20 από <https://blog.peempip.gr/audiovisual-translation/>

«Τα καλύτερά μας χρόνια» από σήμερα στην ΕΡΤ και με υπότιτλους (2021, 21 Ιανουαρίου). Ανακτήθηκε 15.03.21 από <https://press.ert.gr/grafeio-typou-ert/ta-kalytera-mas-chronia-apo-simera-stin-ert-kai-me-ypotitloys/>

Ψυχρά κι Ανάποδα 2 (χ.η.). Ανακτήθηκε 19.12.20 από <https://disney.gr/tainies/frozen-2>

Ψυχρά κι Ανάποδα 2 (2019) (χ.η.). Ανακτήθηκε 19.12.20 από <https://disneyinternationaldubbings.weebly.com/frozen--greek-cast.html>

«Ψυχρά κι Ανάποδα 2» στους κινηματογράφους από τη Feelgood (χ.η.). Ανακτήθηκε 19.12.20 από <https://www.musicity.gr/cinema-news-articles/psychra-kai-anapoda-frozen2>